
Makaleler
Articles / Artikel

TRAKYA-DOĞU RODOP BÖLGESİNDE ALEVİ-BEKTAŞİ ZAVİYELERİ (XV-XVI. YÜZYILLAR)*

*Alevi-Bektaschi Zaviyas in the Thrace-Eastern Rodope Region
(XVth-XVIth Centuries)*

Die Alevitisch-Bektaschi Sufizellen (Zaviye) in der Region Thrakien- Osthodopen (XV. - XVI. Jahrhundert)

Ayşe KAYAPINAR**

N
Ö

Osmanlılar tarafından Balkanlarda ilk fethedilen tarihsel bölge Trakya'dır. Günümüzde Trakya bölgesi, Yunanistan ve Türkiye arasında Doğu Trakya ve Batı Trakya şeklinde taksim edilmiştir. Yukarı Trakya ise bugünkü Bulgaristan sınırları içerisinde yer alır. Doğu Rodop Bölgesinin ise büyük bir kısmı Bulgaristan'da, küçük bir kısmı da Yunanistan'dadır. Doğu Rodopların da içinde yer aldığı Trakya bölgesi Kızıl Deli (Seydi Ali Sultan) zaviyesinin ve onunla manevî bağ olan diğer erken dönem tekke ve zaviyelerinin bulunduğu bölgedir. İşte bu bölgede Ömer Lütfi Barkan tarafından "Kolonizatör Türk Dervişleri" olarak adlandırılan Kızıl Deli (Seydi Ali Sultan), Otman Baba ve Yağmur Baba gibi bazı tarihi şahsiyetler Balkanlar'da Osmanlı fetihlerine manevî önderlik etmişler ve İslamiyet'in yayılmasına öncülük etmişlerdir. Bu dervişler aynı zamanda Balkanlar'da Bektaşî kültürünün de temsilcileri olmuşlardır. Osmanlı tahrir

* Bu çalışma, "Kızıl Deli, Otman Baba ve Yağmur Baba Üçgeninde Alevi-Bektaşî Tekke ve Zaviyeler" başlığı ile Çorlu'da 11-12 Nisan 2015 tarihinde gerçekleştirilen 2. Uluslararası Balkanlarda Alevilik Bektaşîlik Sempozyumu'nda sunulan bildiri metninin kısaltılmış, düzeltilmiş ve gözden geçirilmiş versiyonudur.

** Prof. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Öğretim Üyesi.

defterlerinden hareketle bazıları günümüze kadar varlığını sürdüren Kızıl Deli (Seydi Ali Sultan), Otman Baba ve Yağmur Baba Zaviyelerinin bulunduğu coğrafyada bir üçgen çizmek mümkündür. Aslında Kızıl Deli, Otman Baba ve Yağmur Baba zaviyelerinin bulunduğu coğrafya birbirine oldukça yakın ve bugünkü Dimetoka, Kırcaali ve Hasköy kentlerinin uç nokta teşkil ettiği üçgen bölgedir. Kastedilen bölge, Trakya-Doğu Rodop bölgesinde yer almaktadır. Bu zaviyelere ait müstakil çalışmalar yapılmakla beraber, aynı coğrafyada yer almalarına rağmen onlar hakkındaki bilgileri kıyaslayan bir çalışma yapılmamıştır. Buradaki çalışmamızda adı geçen üç zaviye ile ilgili en erken Osmanlı kayıtlarından hareketle XVI. yüzyılın sonuna kadar Osmanlı tahrir defterlerindeki bilgileri derleyip inceleme amacındayız. Bahsettiğimiz bu üçgen coğrafyada bölgenin tarihini etkilemiş dört önemli şahsiyet daha vardır. Bunlar Elmalı Baba, Ahad Baba, Hasan Baba, Osman Baba'dır. Osmanlı tahrir defterlerinde geçen bu zaviyelerle ilgili bilgiler de toplanıp değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Alevilik-Bektaşilik, Osmanlı Devleti, Balkan, Rumeli, Trakya, Doğu Rodop.

ABSTRACT

The first region conquered by the Ottomans in the Balkans is Thrace. Today Thracian region is divided between Greece and Turkey as Eastern Thrace and Western Thrace. Upper Thrace is within the borders of present-day Bulgaria. Most of the Eastern Rhodope region is in Bulgaria and a small part is in Greece. The Thracian region, including the Eastern Rhodopes, is the region where the Seydi Ali Sultan zawiya, and other early zawiya and lodges with spiritual connection to it were located. Here in this region, certain historical persons, such as Kızıl Deli (Seydi Ali Sultan), Otman Baba and Yağmur Baba, named by Ömer Lütü Barkan as “Colonizer Turkish Dervishes” were the spiritual leaders of the Ottoman conquests in the Balkans and pioneered the spread of Islam. These dervishes were also representatives of the Bektashi culture in the Balkans. Based on the data from the Ottoman registry books, it is possible to draw a triangle in the geographic region where the zawiya of Kızıl Deli (Seyyid Ali Sultan), Otman Baba and Yağmur Baba were located. In fact, the zawiya of Kızıl Deli, Otman Baba and Yağmur Baba are geographically very close to each other and today’s Dimetoka, Kardzhali and Hasköy cities present the endpoints of the triangle. The referred area is located in Thrace-Eastern Rhodope region. Although there are independent studies of these zawiya situated in the same area, there is not any comparative study on them. In our study, we aim to compile and analyse the data about mentioned zawiya from the earliest Ottoman records to the Ottoman registry books dated up to the end of the XVIth. There are four other important figures that have influenced the history of the region in this triangular geography. They are Elmalı Baba, Ahad Baba, Hasan Baba, and Osman Baba. The information about these zawiya mentioned in the Ottoman registry books will be collected and evaluated.

Keywords: Alevism-Bektashism, Ottoman Empire, Balkan, Rumelia, Thrace, Eastern Rhodope.

ZUSAMMENFASSUNG

Thrakien ist die erste historische Region, die von den Osmanen auf dem Balkan erobert wurde. Gegenwärtig ist die Region Thrakien zwischen Griechenland und der Türkei in Form von Ostthrakien und Westthrakien aufgeteilt worden. Oberes Thrakien befindet sich in den Grenzen des heutigen Bulgariens. Ein Großteil der Region der Ostrhodophen befindet sich in Bulgarien, während ein Kleinteil davon in Griechenland liegt. Die Region Thrakien, die auch Ostrhodophen umfasst, ist jenes Gebiet, in dem sich die Sufizelle Kızıl Deli (Seydi Ali Sultan) und weitere Derwischklöster und Sufizellen aus der frühen Phase befinden, die eine enge geistige Verbundenheit zu dieser Sufizelle haben. In dem genannten Gebiet spielten auch einige historische Persönlichkeiten wie Kızıl Deli (Seydi Ali Sultan), Otman Baba und Yağmur Baba, die von Ömer Lütfi Barkan als "Kolonisatorische Türkenderwische" bezeichnet wurden, eine religiös-geistige Führungsrolle bei den Osmanischen Eroberungen auf dem Balkan, wobei sie auch federführend bei der Verbreitung des Islam waren. Diese Derwische waren zugleich auch Vertreter der Bektaschi-Kultur auf dem Balkan. Ausgehend von den Osmanischen Steuerregistern (tahrir defterleri) kann man in der Region, in der einige Sufizellen wie Kızıl Deli (Seydi Ali Sultan), Otman Baba und Yağmur Baba ihre Existenz bis heute behauptet haben, ein Dreieck zeichnen. Eigentlich liegt die Region, in der sich die Sufizellen Kızıl Deli, Otman Baba und Yağmur Baba befinden, sehr nah beieinander und hierbei handelt es sich um eine Dreieck-Region, die durch den Endpunkt der heutigen Städte Didymoticho (Dimetoka), Kardschali (Kırcaali) und Chaskowo (Hasköy) gebildet wird. Die genannte Region befindet sich in dem Gebiet Thrakien-Ostrodophen. Wenn auch separate Studien über die Sufizellen veröffentlicht werden, so gibt es trotz der Tatsache, dass diese Sufizellen sich in der gleichen Region befinden, keine vergleichende Studie über sie. Ausgehend aus den frühesten Osmanischen Chroniken, verfolgt die vorliegende Arbeit das Ziel, Informationen über die erwähnten drei Sufizellen aus den Osmanischen Steuerregistern bis zum Ausgang des XVI. Jahrhunderts zu sammeln und zu überprüfen. In der erwähnten Dreieck-Region gibt es vier wichtige Persönlichkeiten, die die Geschichte des Landes geprägt haben. Bei diesen Persönlichkeiten handelt es sich um Elmalı Baba, Ahad Baba, Hasan Baba, Osman Baba. Die Informationen in den Osmanischen Steuerregistern über die erwähnten Sufizellen werden gesammelt und evaluiert.

Schlüsselwörter: Alevitentum-Bektaschitum, Osmanischer Staat, Balkan, Rumelien, Thrakien, Ostrodophen.

Giriş

Osmanlılar tarafından 1352'de Çimpi, 1354'te Gelibolu alındıysa da Trakya-Doğu Rodop bölgesinin fethi yaklaşık 35 yıl içerisinde gerçekleşmiştir. Trakya denildiği zaman bugün Türkiye sınırları içerisinde yer alan Doğu Trakya ve Yunanistan sınırları içerisinde yer alan Batı Trakya'yı anlamak gerekir. Aslında Doğu ve Batı Trakya Güney ya da Aşağı Trakya'yı oluşturur. Kuzey ya da Yukarı Trakya ise Filibe, Eski Zağra, Yeni Zağra, Hasköy, Kırcaali, Yanbolu, İslimiye gibi bölgeleri içine alan bugünkü Güney Bulgaristan'ı kapsamaktadır. Osmanlılar, Balkan coğrafyasına geçtikleri andan itibaren Gelibolu'dan başlamak üzere Trakya üzerinden ilerleyerek fetihlerini sistematik bir şekilde sürdürmüşlerdir. Trakya bu fetihlerde hem askeri hem de manevi yönden önemli bir üs teşkil etmiştir. Trakya olarak adlandırılan bölgenin tamamı Osmanlı sağ ve orta kolları üzerinde yer almaktadır. Gelibolu'dan sonra Osmanlılar, Od Gönlek, Konur, Batnos, Çorlu, Misini, Burgos, Dimetoka, Keşan, Babaeski gibi yerleri aldıktan sonra İpsala ve Edirne'ye yöneldiler. Daha sonra Eski Zağra ve Yeni Zağra, Filibe, Gümülcine ve Serez istikametinde iki ayrı koldan fetihlerini gerçekleştirdiler (Aşıkpaşazade, 2013: 66-87; Kayapınar, 2015: 619-63; Ersal, 2016: 9-25). Trakya bölgesinin fethi, Orhan Bey döneminde Süleyman Paşa komutasında başlayıp Sultan I. Murat'ın hükümdarlığının sonuna doğru tamamlanmıştır. Doğu Rodop bölgesi ile Meriç nehrinin sağ ve sol kıyısı boyunca tamamlanan fetihler sonucunda Osmanlı idari teşkilatı da şekillenmiştir. Gelibolu, Edirne, Çirmen, Selanik, Filibe bölgeleri sancaklara dönüştürülerek nahiyeler teşkil edilmiştir. Doğu Rodop bölgesinde üç adet önemli zaviye dikkat çekmektedir. Adeta üçgen oluşturacak şekilde konumlanmış bu üç zaviye, Kızıl Deli, Otman Baba ve Yağmur Baba'nın kurduğu zaviyelerdir. Nitekim söz konusu bu zaviyelerin coğrafi konumu incelendiğinde, bunların Edirne livasına bağlı Dimetoka nahiyesiyle Çirmen livasına bağlı Hasköy nahiyesini kapsayan coğrafyada yer aldığı görülmektedir. Bu üç zaviyenin bir diğer özelliği de Mehmet Ersal'ın yaptığı tanım ve incelemeler çerçevesinde Alevi-Bektaşî olarak nitelendirilebilmeleridir (Ersal, 2015: 236-241, 245-256).

Kızıl Deli Sultan zaviyesi bugün Yunanistan'da Dimetoka bölgesinde Ruşenler (Roussa) köyü yakınında bulunmaktadır. Otman Baba zaviyesi ise bugün Hasköy'ün güneyinde Trakiets köyünün Tekke (Teketo) mahallesinde bulunan Osman Baba ile karıştırılmaktadır. Otman Baba'nın zaviyesi Osmanlı kaynaklarındaki bilgilerden hareketle Harmanlı kentinin güneyinde bulunan bir yerde tarif edilmektedir. Daha önce yaptığımız bir çalışmaya istinaden Otman Baba'nın zaviyesinin bulunduğu

yerin bugünkü Hasköy iline bağlı Bulgarca adı Nadejden olan Hacı Hüseyin Mahallesi yakınında olması gerektiği kanaatine varmıştık (Kayapınar ve Kayapınar, 2010: 110-112). Yağmur Baba zaviyesi, keza bugünkü Bulgaristan coğrafyasında yer almaktadır. Zaviyenin bulunduğu yer tam olarak bugünkü Kırcaali ilinin Koşukavak (Krumovgrad) ilçesine bağlı Dırdovnik köyünde bulunmaktadır. Bu üç zaviyeyi harita üzerinde düz çizgiyle birbirine bağladığımız zaman bir üçgen oluşmaktadır. Zaviyelerin üçü de Tanrıdağ kurbunda, kible tarafında veya Tanrıdağ'da ifadeleri ile tanımlanabilmektedir. Kızıl Deli Sultan Tanrıdağ'ında Büyük Viran, Tırfillı ve Darbükü köylerini temlik ederek tasarruf etmiştir. Otman Baba, velayetnameye göre Hasköy'ün kible tarafında yer alan Tanrıdağ eteğindeki Uludere'ye (Harmanlı Deresi) gelmiştir. Yağmur Baba Zaviyesi, Tanrıdağ'da Veled-i Dağ Eri köyünün yakınında tarif edilmektedir. Bu durumda Tanrıdağ neresidir? Buraya kadar sözü edilen üç zaviyenin oluşturduğu üçgenin Tanrıdağ'ında yer aldığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan XV. yüzyıla ait bir Osmanlı tahrir defterinde "Tanrıdağ Arda kenarında Hasköy'e" giden yol şeklinde bir tarif yer almaktadır (MC O.89: 19b). Üç zaviyenin oluşturduğu üçgen civarında başka zaviyelerin de bulunduğunu tespit edebiliyoruz. Bunlar Hasan Baba, Ahad Baba, Elmalı Baba ve Osman Baba zaviyeleridir. Bunlardan Hasan Baba veled-i Yağmur Baba Zaviyesi de Tanrıdağ eteğinde veya kurbunda Perperek deresi ile Boğacıklı karyesinin yakınında tarif edilmektedir (CDA/BOA TT 50: 133). Perperek deresi, Arda nehrinin koludur. Bugün Hasan Baba, Yağmur Baba, Otman Baba ve Kızıl Deli Sultan zaviye ve türbelerinin yeri bilinmektedir. Dolayısıyla bunların hepsinin Tanrıdağ denilen bölgede bulunduğunu ifade edebiliriz. Bütün bu bilgilerin değerlendirilmesi sonucunda Tanrıdağ, Rodop Dağlarının doğu kısmında Dimetoka-Gümölcine hattının kuzeyi ile Hasköy'ün güneyinde kalan dağ silsilesini kapsadığını söyleyebiliriz. Yani bölgenin kuzeyinde Hasköy, güneyinde de Dimetoka-Gümölcine hattı yer almaktadır. Doğu Rodopların doğu sınırını Meriç nehri, batı sınırını ise Karasu (Nestos/Mesta) nehri oluşturmaktadır.

Tanrıdağ eteğinde Perperek deresi ile Boğacıklı karyesi arasında yer alan Hasan Baba zaviyesi bugünkü Kırcaali ilçesine bağlı Hasan Babalar (Baştino) köyünde bulunmaktadır. İnceleyeceğimiz diğer zaviye Ahad Baba, Kırcaali ilinin Mestanlı ilçesine bağlı Ahad Baba (Postnik) köyündedir. Elmalı Baba, Mestanlı (Momçilgrad) ilçesinin Mandacılar (Bivoljane) köyünde konumlanmıştır. Osman Baba ise Hasköy ilinin Hasköy ilçesine bağlı Trakiets köyünün yakınında Tekke köyündedir. Burada saydığımız zaviyeler I. Murat döneminde fethedilen topraklar üzerinde kurulmuştur. 1890-1891 tarihli Edirne vilayeti salnamesine bakılırsa Sultan I. Murat bu toprakları

kızı Sultan Hatice namına vakfetmiş ve Hatice Sultan buraları daha sonra Ahad Baba, Yağmur Baba ve Seyyid Mehmed Baba gibi kimselere hibe ederek zaviyelerini kurmalarını sağlamıştır (Edirne Salnamesi, 1310: 451).

Bu çalışmamızdaki amaç, yukarıda isimlerini saydığımız manevi önderlerin kurdukları zaviyelerin XV. ve XVI. yüzyıl Osmanlı tahrir defterlerindeki varlığını tespit etmek, bunlar hakkında verilen bilgileri değerlendirmek ve Dimetoka-Hasköy bölgesinde yer alan, Barkan'ın kolonizatör Türk Dervişleri (Barkan, 1942: 279-386) olarak adlandırdığı şahsiyetlerin manevi önemini ortaya koymaktır. Çalışmamızın ana kaynaklarını XV. ve XVI. yüzyıla ait Çirmen ve Edirne livası tahrir defterleri oluşturmaktadır. Bu defterlerden en erken tarihlisi 1455, en geç olanı ise 1573 yılına aittir. İncelediğimiz dervişler arasında velayetname sahibi olanlar Kızıl Deli Sultan ile Otman Baba'dır (Noyan, 1999; Kılıç, Arslan ve Bülbül, 2007).

I. Kızıl Deli Sultan Zaviyesi İle İlgili Osmanlı Tahrir Defterlerinde Geçen Bilgiler

Seyyid Ali Sultan ya da Kızıl Deli Sultan hakkındaki bilgileri daha çok velayetnamesinden almaktayız (Noyan 1999: 3, 13-15, 32). Velayetnamedeki olayların akışına bakıldığı zaman Seyyid Ali Sultan'ın Orhan Bey, I. Murat ve Yıldırım Bayezid dönemlerinde yaşadığı tespit edilebilmektedir. Kızıl Deli'nin doğum tarihi olarak 1310 tarihi verilirken, ölüm tarihi olarak da bazı araştırmacılar 1402 (Noyan, 1999: 3), bazıları ise 1412 (Şahin, 2009: 49) tarihini ileri sürmektedir. Velayetnamedeki bilgilerden Seyyid Ali Sultan ve arkadaşları Horasan'dan hareketle Anadolu'ya gelmişlerdir. Burada önce Hacı Bektaş Veli'nin dergâhına uğramışlar, daha sonra Osmanlı topraklarına geçmişlerdir. Abdal Musa Velayetnamesindeki bilgilerden Seyyid Ali Sultan'ın Hacı Bektaş Veli ocağında tanıştığı Abdal Musa'nın müridi olduğu belirtilmiştir. Hatta Seyyid Ali Sultan'ın Abdal Musa'nın emri ile Gazi Umur Bey'e eşlik ederek Balkan fetihlerine katıldığı anlaşılmaktadır (Güzel, 1999: 147; Şahin, 2009: 49). Daha sonra Seyyid Ali Sultan, Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın yanında yer alarak yeniden Rumeli tarafına geçmiş ve Trakya bölgesinin fethine katılmıştır. Ayrıca Rumeli'nin Şumnu, Rusçuk, Silistre'ye kadar olan coğrafyasında fetih faaliyetlerine dahil olmuştur. Seyyid Ali Sultan'ın daha sonra ismini alacağı Kızıl Deli çayının kenarındaki bir derbendin yakınına yerleşmesinin akabinde burada tekkesini kurduğu anlaşılmaktadır. Beldiceanu'nun tespit ettiği bir belgeye göre Seyyid Ali Sultan'ın, Babaî tarikatı ile bağları olduğu düşünülmektedir (Beldiceanu-Steinherr, 1999: 63-64; Bilgili-Tozlu, 2010). 1402 yılında Yıldırım Bayezid fetihlerde yararlılığını gördüğü

Seyyid Ali Sultan'a gelir olarak Büyük Viran, Tırfilli ve Darübükü adlı üç köyü temlik etmiştir (Şahin, 2009: 49). Bir süre sonra Osmanlı tahrir defterlerinin de teyit ettiği gibi Seyyid Ali Sultan'a temlik edilen bu köyler vakfa dönüştürülmüştür. Seyyid Ali Sultan'ın bundan sonraki hayatı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak zaviyesi ve vakfına dair bilgiler Osmanlı tahrir defterlerinde geçmektedir.

Osmanlı tahrir defterlerinde Kızıl Deli Sultan'la ilgili ilk kayıt 1455 yılında geçmektedir (Beldiceanu-Steinherr, 1999: 56, 59, 65-66). Burada Büyük Viran, Turfilli (Tırfilli), Tatar Viranı, Akpınar, Sazlık ve Kayıcak mezralarının gelirlerinin Kızıl Deli'nin vakfına ait olduğu görülmektedir. Ayrıca buradaki kayıta Tarübükü (Darübükü) mezrası Kızıl Deli'nin yattığı yer olarak tarif edilir. Darübükü köy ve kervansaray yeri olarak tanımlanır. Darübükü sınırına yakın Süvari Bükü adındaki yer, derbent köyü olup sakinleri olan "kafirler" Kızıl Deli yöresini beklemekle görevlendirilmişlerdir (MC O.89: 5, 10). 1485/1486 tarihli bir başka Osmanlı tahrir defterinden Darübükü, Büyük Viran ve Tırfilli mezralarının daha önceki dönemde vakıf olduğu ancak Fatih Sultan Mehmet zamanında timara dönüştürüldüğü belirtilmektedir. Daha sonra Sultan II. Bayezid bu yerlerin yeniden vakfa iade edilmesini emretmiştir. Onun döneminde Kızıl Deli'nin oğulları olan Gülşehri, İlyas, Bilal, İshak ve Sinan "*ber veh-i iştirâk vakf-ı evlâdlık üzere mutasarruf*" olmuşlardır. Bu tarihte Kızıl Deli Sultan zaviyesi, ayende ve revendeye hizmet eder hale gelmiştir. Tatar Viranı, Akpınar, Papazlık ve Kavacık mezraları da vakfın mülkiyeti arasında gösterilmiştir (CDA/BOA TT 20: 264; Beldiceanu-Steinherr, 1999: 56, 60, 66-68). Yavuz Sultan Selim dönemine ait 1519 tarihli bir başka mufassal defterde de benzer kayıtlar yer almakta ve bu dönemde "*Kızıl Delii oğulları, vakf-ı evlâdlık şeklinde mutasarrif olmaları hususunda pâdişâhın hükm-i şerfi verildiği*" belirtilmektedir (CDA/BOA TT 77: 251; Beldiceanu-Steinherr, 1999: 56). İncelediğimiz kaynaklar arasında Kızıl Deli'nin vakfı ile ilgili geriye dönük verdiği malumat bakımından en ayrıntılı bilgi, Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivinde muhafaza edilen KK 562 numaralı Edirne Evkaf Defterinde yer almaktadır. Kızıl Deli'nin evladının vakfı ile ilgili olarak defterdeki metin şu şekilde geçmektedir:

"Vakf-ı Evlâd-ı Kızıl Delii

Mezkatır merhûm Kızıl Delii diyâr-ı Rumili şeref-i İslâm ile müşerref oldukda bile geçüb ziker olan karye-i Büyükle Viran ve Darübükü ve Tırfilli Viranı, Sultân Yıldırım Hân 'aleyhü'r-rabme ve'l-gufrân hudûdu ve sınuru ile temlik idüb sene erba'a ve semâne mie târihinde mülknâme-i şerf-ihsân buyurub mazmân-ı mümf-i lâtifinde Tanrıdağında Darübükü ve Büyükle Viran ve

Tırfıllı Vıranı budûdu ve sınuru ile mezķâr Kızıl Delü'ye virdüm ki kimesne dahl eylemeye deyu kayd olunub merhûm Kızıl Delü dâhî vakf-ı evlâd idüb sevâlif-i selâtin-i hakânîye-i Osmâniye dâhî râhimullah-ı te'âlâ ale't-teâkkub her biri emr-i mezķâr-ı meşhûru musaddaka-ı müstabkem dutub âbkâmına âbkâm vâcibü'l-kabûl arzânî kabûl kalmıŖdır evâmiriü'l-'aleyhaye sevâlif-i zikird eümenâ-i sâbık dâhî intisâl edüb vech-i meşrûb üzere defter-i vilâyet-i mezķâureye sebt-i kayd etmişdir ve hîn-i teftîŖde mülknâmelerine ve mukarrernâmelerine nazâr olunub defter-i sultâniyeye evlâd-ı mezķârın ber vech-i iŖtirâk mutasarrıf olmaları üzere tesvîd olundu ve mezra'a-i Tatar Vıranı ve mezra'a-i Akpınar ve mezra'a-i Kavacak mezķâr Darübükü sınırında dâbil olub evlâd-ı mezķârın evkâf-ı mezķâure mahsûlâtına ber vech-i iŖtirâk mutasarrıf olub 'adet-i kadîme üzere ayendeye ve revendeye hidmet iderler defter-i 'atîkede mukayyed bulunmağın hâlâ hîn-i teftîŖde mülknâmeleri ve mukarrernâmeleri görüleb üslûb-ı merkûm üzere mutasarrıf olmaları kayd olundu doğancıdan ve sekban ve yolcu ve messen hiç vechile kimesne varub üşendürmeye ve zâhmet vermeye subreden ve ulakdan ve salgundan ve avarız-ı divaniye ve tekâlif-i 'örfiyeden mu'af ve müsellemler deyu ellerinde selâtin-i mâziyeden âbkâm-ı Ŗerifleri olmağın defter-i cedîde kayd olundu sınırları busûsunda ba'zı köyler halkları ile mâbeynlerinde nizâları olmağın babü's-sa'adeten Dimetoka ve Ferecik kadılarına emr-i Ŗerif götürüb mezķâr dedeye evkâf zâbitaları nizâ olunan mahal üzere varub tayîn ve tebyîn etdikleri budûd ve sınır üzere ziker olunur müŖariüniylehüma kadıların membûr hüccetleri mücebince defter-i cedîde kayd olundu deyu mukayyed der defter-i 'atîk" (TKGMA KK 562: 126; Bilgili-Tozlu, 2010: 53-54).

Yukarıda verdiğimiz 1570 tarihli Edirne Defterinde geçen kayıttan Büyük Vıran, Darübükü, Tırfıllı Vıranı karyeleri Sultan Bayezid döneminde 1401/1402 (H. 804) senesinde Kızıl Deli adına vakfedildiği anlaşılmaktadır. Bu kaydın ait olduğu 1568-1570 (976-978) döneminde tutulmuş biri mufassal, ikisi evkaf olmak üzere 3 defter bulunmaktadır. Bunlar Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinde (eski Başbakanlık Osmanlı Arşivinde) muhafaza edilen TT 470 numaralı mufassal ile TT 498 numaralı evkaf defteri ve Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan KK 562 numaralı evkaf defteridir. Bu üç defter aynı döneme ait olması sebebiyle benzer hatta aynı bilgileri ihtiva etmektedir (CDA/BOA TT 470: 625; CDA/BOA TT 498: 605; TKGMA KK562: 126; Beldiceanu-Steinherr, 1999: 57, 62-63). 1486 yılında zaviyede derviş ve evlad-ı sahib-i vakf olarak toplam 50 kişi kaydedilmiştir. Doğrudan evlad-ı sahib-i vakf olarak kaydedilenlerin sayısı 10'dur. 1455 yılındaki kayıtlardan Kızıl Deli'nin Gülşehri, İlyas, Bilal, İshak ve Sinan adında beş oğlu vardır. 1486 yılında Kızıl Deli'nin bu beş oğlundan olma toplam 10 erkek torunu olduğu anlaşılmaktadır. Zaviyeye bağlı derviş sayısı bu tarihlerde 40'dır. 1519 yılında Kızıl Deli zaviyesinde toplam 18 derviş ve 16 da evlad-ı sahib-i vakf olmak üzere Kızıl Deli'nin soyundan

gelen toplam 34 kişi tespit edilebilmektedir. 1570'li yıllara gelindiğinde Kızıl Deli Zaviyesi vakfı ile ilgili toplam 93 kişinin kaydı geçmektedir. Bu 93 kişiden 33'ü dervişler olarak kaydedilmektedir ki bunların büyük bir kısmının Kızıl Deli Sultan soyundan geldikleri görülmektedir. Ayrıca dervişlerin evlatları olarak “mücerredân-ı evlâd-ı mezkûrîn” adı altında toplam 60 kişinin kaydı bulunmaktadır. Dolayısıyla 1486 ile 1519 verileri kıyaslandığında Kızıl Deli zaviyesine bağlı olanların sayısı 50'den 34 düştüğü görülmektedir. 1519'dan 1570'li yıllara gelindiğinde de Kızıl Deli zaviyesine mensup olanların sayısı 34'den 93'e çıkarak iki kattan fazla artış sağlamıştır. Edirne'ye ait II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve II. Selim döneminde tutulmuş üç defterdeki veriler değerlendirildiği zaman 1455 yılındaki kayıtlardan Kızıl Deli Sultan'ın oğulları oldukları anlaşılan Gülşehri, İlyas, Bilal, İshak ve Sinan'ın isimlerinin yer aldığı görülmektedir. Ancak XVI. yüzyıla ait bir Niğbolu mufassal defterinde Kızıl Deli'nin oğlu Mehmed ile onun üç oğlu Sultankulu Dede, Bayram Dede ve Devran Dede'nin Pınarı Mehmed Dede adlı mezranın tasarrufu sebebiyle kaydının geçmesi, aile fertlerinin etki alanının Kuzey Bulgaristan'a uzandığını göstermektedir (BOA TT 439: 270). XVI. yüzyılda zaviyenin şeyhi olanlar sırasıyla Gülşehri'nin oğulları Ahi Evren ve Bahşayış'tır.

XV. ve XVI. yüzyılda Kızıl Deli Sultan Zaviyesine bağlı dervişlerin ve evlad-ı Kızıl Deli olarak geçen kişilerin isimleri arasında Yusuf, Halil, Hamza, Receb, Veli, Muhsin, Ahmed, Davud, İlyas, Mehmed, Ömer, İsa, Musa, İshak, Mansur, Hamid, Hasan, Hüseyin, İbrahim, İskender, Mustafa, Şaban, İsmail, Veli, Talib, Mahmud, Nasuh, Hızır, Ali, Yakub, Bayram, Mürsel gibi İslami gelenekten kaynaklanan isimler dikkat çekmektedir. Bununla beraber Atmaca, Doğan, Sevinç, Güvenç, Suyağdı, Kaya Bali, Kurd, Turak, Kılıç, Bazarlu, Oruç, Umurca, Kayalu Temir, İlbeşi, Tursan gibi Orta Asya Türk geleneğinden kaynaklanan isimlere de tesadüf edilmektedir. Abdullah, Abdulvahhab, Ali Kulu, Abdülkadir, Abdali, Abdurrezzak, Abdurrahman, Pir Kulu, Şah Kulu, İmam Kulu gibi abd/kul kavramını içeren isimlere sahip kişiler de görülmektedir. Ayrıca Alevi-Bektaşî geleneğinde sık rastlanılan ve Ehl-i Beyt isimlerinden olan Hasan, Hüseyin, Cafer, Hızır'ın yanı sıra Bektaş, Piri, Veli, Hızır, Seydi Ali gibi isimlerin yer alması dikkat çekicidir. Şah kavramı ile birleşen Şah Kulu ve Şahım Dost isimlerini de gayr-i sünnî İslam anlayışı çerçevesinde değerlendirmek gerekir.

İncelenen Osmanlı tahrir defterlerindeki veriler, Kızıl Deli ve neslinin varlığını somut hale getirmektedir. Osmanlı tahrir defterlerindeki verilerden Seyyid Ali

Sultan'a yönelik "veli kültü" (Ersal, 2015: 242-243) çerçevesinde değerlendirebilecek maneviyatı, tasavvufî ortamı canlandırmaları imkânsızdır. Velayetnameler, bu eksikliği giderme noktasında önemli kaynaklar teşkil etmektedir. Bununla beraber velayetnamelerin efsaneleştirdiği kişiler, Osmanlı tahrir defterleri sayesinde efsane olmadıkları, gerçek oldukları ortaya konulabilmektedir.

II. Osmanlı Kayıtlarında Otman Baba Zaviyesi

XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde Çirmen'in Hasköy nahiyesine bağlı olarak isimleri karıştırılan iki adet zaviye ismi geçmektedir. Bunlar konum itibarıyla yakın bölgelerde ancak farklı yerlerde konumlanmaktadır. Nitekim Osmanlı tahrir defterlerindeki toponimik verileri haritaya uyarladığımızda, farklı iki zaviyeden söz edildiği anlaşılmaktadır. Kaldı ki, Osmanlı pratiğinde oldukça yakın sayılabilecek bir bölgede aynı kişiye ait iki zaviyenin kurulması söz konusu değildir. Zaviyelerden birisi Osman Baba zaviyesidir, diğeri de Atman/Otman Baba zaviyesidir. Zaviyeye dair Osmanlı kayıtlarına göre Osman Baba tekkesi, Kırkpınar, Aydoğmuş (bugünkü Haskovo iline bağlı Zornitsa köyü), Beyköy (bugünkü Haskovo iline bağlı Golemantsi köyü), Tekke Köy (bugünkü Haskovo iline bağlı ve Trakiets köyüne yakın olan Teketo adındaki mahalle), Konuş (Haskovo iline bağlı Konuş köyü), Koçaş/Koçaşlı (bugünkü Haskovo iline bağlı Kozlets köyü), Sarnıçpınarı (bugünkü Haskovo iline bağlı Sırnitsa köyü) gibi köylerin yakınındadır (CDA/BOA TT 50: 130-131; CDA BOA TT 370: 341; CDA/BOA TT 385: 365-367; CDA/BOA TT 521: 444-446). Gerçekten de bugün Osman Baba'nın türbesi Hasköy'ün/Haskova'nın Tekke [Teketo] Köy'ündedir. Atman/Otman Baba şeklinde geçen zaviyenin ise Hasköy nahiyesine Akyazı'daki Hacı Hüseyin Kışlası yanında inşa edildiği belirtilmektedir (CDA/BOA TT 50: 134; CDA BOA TT 370: 341; CDA/BOA TT 385: 370; CDA/BOA TT 521: 449). Otman Baba velayetnamesine göre, Otman Baba önce Vize şehrine, sonra Edirne'ye, ardından Çirmen'e, oradan Tatarköy'e, ardından Efram Dağı ve oradan da Kadıköy'e (Dolna Sadievo) gelir. Burada mütemekkin olur, bir müddet sonra Hasköy'ün kible tarafında bulunan Uludere'ye (Harmanlı Deresi), daha sonra da Uludere'nin batısında yer alan Akpınar (muhtemelen Byal Kladenes) denilen köye gelir (Kılıç, Arslan ve Bülbül, 200: 261; Haşim, 2007: 6-8). Velayetnamedeki bilgiler doğrultusunda, Akpınar'ın güneybatısı tarafında bulunan tepeye Hızır-İlyas tepesi ve Akpınar'ın kible tarafında bulunan iki tepeden büyüğüne Tanrı Tepesi ve küçüğüne Evliya Tepesi denilir. Bir gün Otman Baba, Hızır-İlyas Tepesi yanında abdalların tümünü cem edip divan yapar (Kılıç, Arslan ve Bülbül, 200: 261). Vefatı üzerine

Otman Baba'nın tabutu Hızır İlyas Tepesinin gün doğusunda ve poyrazın estiği açıklık bir yere defnedilmiştir (Kılıç, Arslan ve Bülbül, 2007: 270). Bu tariftten özellikle Uludere'yi dikkate alırsak Otman Baba'nın faaliyet alanını Akpınar ile Harmanlı arasındaki coğrafya oluşturmaktadır. Ancak Hızır İlyas Tepesi dikkate alındığında Eğridere (Ardino) yakınındaki Akpınar (Byal İzvor) köyü ile Hızır İlyas Tepesi (Sveti İlia) arasındaki coğrafya olduğu düşünülebilir. Otman Baba'nın bu coğrafyaya girişinin Edirne ve Çirmen üzerinden olduğunu kabul edersek ve tahrir defterlerindeki tarifi dikkate alırsak Otman Baba zaviyesinin bugünkü Kırcaali ile Harmanlı arasındaki bölgede bulunabileceği kanaatine varabiliriz. Bu bölgede bulunan Akpınar köyü, Osman Baba'nın zaviyesinin bulunduğu İlyasça (Trakiets) köyü ile tahrir defterlerinde Otman Baba'nın yerleştiği yer olarak gözüken ve muhtemelen Hacı Hüseyin Mahalle [Nadejden] ile aynı yer olan Hacı Hüseyin Kışlasına eşit mesafede bulunmaktadır. Otman Baba Velayetnamesinden öğrendiğimiz diğer bir husus Otman Baba, Varna civarında Tekke köyde [Obroçişte] bir zaviye kurmuştur. Bu tekke daha sonra Akyazılı veya Akyazılı İbrahim Baba tekkesi olarak anılır olmuştur. Bu ismin de Hasköy'deki Akyazı mevkiinden gelmiş olması muhtemeldir (Kayapınar ve Kayapınar, 2010: 110-116). Otman Baba zaviyesinin ve türbesinin bugün nerede olduğu bilinmemektedir. M. Türker Acaroğlu, kaynak göstermeden Otman Baba dergâhının Hızır İlyas Tepesinde Byal Kladenets [Akpınar] köyünde bulunduğunu ve bugün yöre halkının bu türbeyi burada ziyaret ettiğini yazar (Acaroğlu, 2006: 419).

XVI. yüzyılda Otman Baba zaviyesinin Osman Baba zaviyesine nazaran daha küçük olduğu kaynaklardaki bilgilerden hareketle tespit edilebilmektedir. Otman Baba Zaviyesinden bahseden XV. yüzyıla ait bir tahrir defteri mevcut değildir. Ancak XVI. yüzyılda bu zaviyeden bahseden 4 defter mevcuttur. Bunlar Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (eski Başbakanlık Osmanlı Arşivinde) muhafaza edilen 1515 tarihli TT 50, 1530 tarihli TT 370, 1541 tarihli TT 385 ve 1572 tarihli TT 521 numaralı defterlerdir. Otman Baba zaviyesinin XV. yüzyılda varlığına dair ilk bilgiye 1515 tarihli Çirmen sancağına ait Osmanlı mufassal tahrir defterinde rastlanmaktadır. Defterdeki veriler doğrultusunda Sultan II. Bayezid tarafından 23 Kasım 1481 (H. 1 Şevval 886) tarihinde zaviyeye hükm-i şerif verilmiş ve buna göre zaviyeden kurbanlık koyun talep edilmemesi istenmiştir. Aynı muafiyete 1515 yılında Sultan Selim tarafından çıkartılan hükm-i şerifle Otman Baba'nın evlatları da sahip olmuştur¹. 1530 yılındaki

1 “Nâhiye-i Hasköy'de Akyazı'da Hacı Hüseyin Kışlası yanında bazı hâli yer Doğançı Saruhan nâm karye subaşısı Ali veled-i Musa'dan Atman (ناتمان) Baba nâm derviş yüz akçe tapu virüb zikr olan yerde zâviye bünyâd idüb bu husûsda merhûm ve mağfûrun leh Sultan

kayıtta ise Otman Baba'nın bazı hali yerleri tapuladığı yazmaktadır (CDA/BOA TT 370: 341; Kayapınar ve Kayapınar, 2010: 102). Ancak aynı kayıтта Otman Baba, Osman Baba ismiyle de geçmektedir. Ayrıca Osman Baba Zaviyesi adı altında günümüze kadar ulaşmış Osman Baba Zaviyesinin kaydı Otman Baba'nınkinden önce geçmektedir. Muhtemelen kâtip ya da müstensih bir önceki kaydın etkisiyle aynı coğrafyada yer alan Osman Baba ve Otman Baba isimlerini telaffuz benzerliğinden dolayı karıştırmış ve kayda bu şekilde geçmiştir. Yukarıda yapmaya çalıştığımız coğrafi tespitler, iki zaviyenin farklı yerlerde bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu iki zaviye arasındaki isim benzerliği ve karışıklık daha sonraki hiçbir kayıтта geçmemektedir. Otman Baba'nın 1541 tarihli bir başka mufassal defterdeki kaydına göre Kanuni Sultan Süleyman döneminde de Sultan II. Bayezid ile Yavuz Sultan Selim'in zaviyeye tanıdığı muafiyet yenilenmiştir². Son olarak zaviyeye daha önceki sultanların tanıdığı muafiyet, II. Selim döneminde 1572 yılında tekrar tanınmış olur³.

Bayezid Hân aleyhü'r-râhme ve'l-gufrândan sene sitte ve semânin ve semânemie Şevval evvelinden müverreh hükm-i şerîf ibrâz idüb fehvâsında buyurmuşlar ki hâricden kurban için gelen koyuna 'âmil dahl eylemeye ve resm taleb kılmaya ve zıkr olan yurd ve tekke, mezkûr dervişlerin taht-ı tasarrufunda olub pâdişâhımız Sultân Selim Hândan sene işrîn ve tis'âmie Muharreminin evâsıtıyla müverreh hükm-i şerîf getürüb hâric ez defter olub mezkûr Atman (نابتوا) Baba'nın evlâdı deftere sebt olunmasın maksûd eyledikleri ecilden deftere sebt olundu." (CDA/BOA TT 50: 134).

- 2 "Zaviye-i Otman (نابتوا) Baba, Akyazı'da Hacı Hüseyin Kışlası kurbunda ba'zı hâli yer Doğancı Saruhan nâm karye subaşısı Ali veled-i Musa'dan mezkûr Otman (نابتوا) Baba nâm derviş yüz akçe resm-i tapu virüb zıkr olan yerde zâviye bünyâd idüb bu husûsda merhûm mağfûrun leh Sultan Bayezid Hân - aleyhü'r-râhme ve'l-gufrândan - sene sitte ve semânin ve semânemie Şevvali evvelinden suret-i hükm-i şerîf ibrâz idüb fehvâsında buyurmuşlar ki hâricden kurban için gelen koyuna 'âmil dahl eylemeye ve resm taleb kılmaya ve zıkr olan yurd tekke-i mezbûr dervişin taht-ı tasarrufunda olub pâdişâhımız Sultan Selim Handan sene işrîn ve tis'âmie Muharreminin evâsıtıyla müverreh sûret-i hükm-i şerîf getürüb hâric ez defter olub mezkûr Otman (نابتوا) Baba'nın evlâdı sebt olunmasın maksûd eyledükleri ecilden deftere sebt olundu defter-i 'atıkde mukayyed bulunmağın defter-i cedîd-i hakâniyeye dâhi kayd olundu." (CDA/BOA, TT 385: 370).
- 3 "Zâviye-i Otman (نابتوا) Baba, Akyazı'da Hacı Hüseyin Kışlası kurbunda ba'zı hâli yer Doğancı Saruhan nâm karye subaşısı Ali veled-i Musa'dan mezkûr Otman (نابتوا) Baba nâm derviş yüz akçe resm-i tapu virüb zıkr olan yerde zâviye bünyâd idüb bu husûsda - merhûm mağfûrun leh - Sultan Bayezid Han - aleyhü'r-rahme ve'l-gufrândan - sene sitte ve semânin ve semânemie Şevvali evvelinden sûret-i hükm-i şerîf ibrâz idüb fehvâsında buyurmuşlar ki hâricden kurban için gelen koyuna 'âmil dahl eylemeye ve resm taleb kılmaya ve zıkr olan yurd tekke-i mezbûr dervişin taht-ı tasarrufunda olub - merhûm ve mağfûrun leh -Sultân Selim Hân - tabe serâhuda - sene işrîn ve tis'âmie Muharreminin evâsıtıyla müverreh hükm-i şerîf getürüb haric ez defter olub mezkûr Otman Baba'nın evlâdı sebt olunmasın maksûd eyledükleri ecilden deftere sebt olundu deyu defter-i 'atık-i hakânide mukayyed bulunmağın

XVI. yüzyıl boyunca Otman Baba zaviyesinin kayıtları incelendiğinde derviş sayısının yüzyılın başından sonuna arttığı gözlemlenmektedir. 1515 yılında burada 11, 1541 yılında 15 ve 1572 yılında da 19 dervişin yaşadığı tespit olunmaktadır. XVI. yüzyıl boyunca zaviyede baba adı Abdullah olan tek bir kişiye rastlanılmaktadır. Otman Baba Zaviyesinde XVI. yüzyılda yaşayan dervişlerin isimleri incelendiğinde 1515 yılında zaviyedeki dervişler arasında Otman Baba'nın soyundan veya maiyetinden bazı kişilerin olduğu görülmektedir. Bunlar arasında Dede Bali ve Tırbudak Otman Baba'nın oğullarıdır. İskender adında bir şahıs ise Otman Baba'nın atiki yani azatlı kölesi olarak geçmektedir. Zaviyede geçen şahıs adları Abdullah, Cafer, Ferhad, Hayreddin, Hüseyin, Muhib, Müstecab, Nesimi gibi ağırlıklı olarak Arapça ve Farsça isimlerden oluşmaktadır. Bunlardan Cafer ve Hüseyin Ehl-i Beyt isimleridir. Tırbudak, Dede Bali, Doğanca, Kocalıca, Küpeli Dede, Atman/Otman, Gönder isimleri ise Türkçedir. 1541 yılında zaviyede ikamet eden dervişler arasında Kızıl Deli'nin soyundan geldiğini düşündüğümüz Şeyh Kızıl Deli ve oğlu Nesimi'yi görmekteyiz. Bu da Otman Baba zaviyesine Kızıl Deli Sultan soyundan gelip Otman Baba'ya intisap eden kişilerin olduğuna işaret eder. 1541 yılında dervişlerin taşıdığı isimler arasında Veli, Hüdaverdi, Memi Dede, Hamza Dede, Ali, Hasan, Nebi, Mehmed, Muaddil, Musa, Nesimi, Şaban, Savar gibi isimler dikkat çekmektedir. Baba adları arasında ise Abdullah, Ayas, Bahar, Cafer, Hasan, İlyas, Kızıl Deli, Nazar, Nesimi gibi isimleri sayabiliriz. Ayas, Savar, Kızıl Deli, Memi gibi isimler Türkçe ve Türk geleneği ile alakalıdır. Veli, Hasan, Hamza, Cafer, Şaban, Musa, Hüdaverdi, Nazar gibi isimler de İslami gelenekle veya Alevi-Bektaşî geleneği ile bağlantılıdır (Uyar, 2008: 663-688). 1572 yılına gelindiğinde Ali, Cafer, Hamza, Hasan, Hüseyin gibi Ehl-i Beyt isimlerinin kullanıldığını görmekteyiz. Turak, Ayas, Umur, Bali, Arslan, Çırak isimleri ise Türkçedir. Bunun dışında Bahar, Nuri, Veli, Nebi, Nesimi, Hüdaverdi gibi isimler Arapça veya Farsçadan gelmekte olup Bektaşî geleneğinde rastlanılan isimlerdir (Kayapınar, 2010: 143-163).

Yukarıda da belirtildiği üzere Osmanlı tahrir defterlerinin sunduğu bilgiler, Otman Baba velayetnamesindeki soyut ifadeleri somut hale getirmektedir. Ancak yine değinildiği üzere Otman Baba kültü ya da “karizmatik inanç önderi”-“veli kültü” (Ersal, 2015: 242-243) ve onun tasavvufî anlayışını ortaya koyma bakımından tahrir defterleri eksiktir. Manevi önder Otman Baba profilini ortaya koymak için

hâlâ defter-i cedîde dâhî kayd olundu. Amma zirâ'at ve hirâset itdükleri yerlerin öşr ve resimlerin sâhib-i arza edâ ideler.” (CDA/BOA, TT 521: 449).

velayetnamenin yarattığı ortam çok daha önemlidir (Kılıç, Arslan ve Bülbül, 2007). Otman Baba ve abdalları, geniş bir tasavvufî hareket çerçevesinde Bektaşî, Saltukî, Şücaî ve Edhemî gibi başka gayr-i sünnî unsurları da içerisine alan bir tarikatın mensubuydular. Otman Baba'nın tasavvufî hareketinin mensupları, Bektaşîliğe intisap etmeleri muhtemelen Otman Baba'nın ölümünden sonra II. Bayezid devrinde yaşanan bir takım olaylar sebebiyle olduğu düşünülmektedir (Yurtoğlu, 2016: 144-147).

III. Osmanlı Kayıtlarında Yağmur Baba

Bugün Kırcaali'ye bağlı Dijdovnik köyünün Türkçe adı Yağmur Baba'dır. Köy, Osmanlı döneminde Yağmur Baba'nın kurduğu zaviye etrafında şekillenmiştir (Mikov, 2008: 114). Yağmur Baba zaviyesi de aşağıda bahsedeceğimiz Ahad Baba ve Elmalı Baba gibi Kızıl Deli Sultan dergâhı ile bağlantılı bir Bektaşî zaviyesidir. Yağmur Baba ile ilgili XV. yüzyıla ait Osmanlı tahrir defterlerinde kayıt bulunamamıştır. XVI. ait Osmanlı tahrir defterlerinden Yağmur Baba'dan söz edenler, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinde (eski Başbakanlık Osmanlı Arşivinde) bulunan TT 50, TT 77, TT 370, TT 470 ve TT 498 numaralı defterlerdir. Yağmur Baba, II. Bayezid (1481-1512) döneminde yaşamış bir dervıştır (Venedikova, 2009: 401). Yağmur Baba hakkında ilk bilgiler, 1515 yılına ait TT 50 numaralı Çirmen mufassal defterinde geçmektedir. Aslında burada Yağmur Baba, oğlu Hasan Baba'nın zaviyesi münasebetiyle geçmektedir (CDA/BOA TT 50: 133). Yağmur Baba'nın adı 1519 yılına ait TT 77 numaralı Edirne mufassal defterinde de yer almaktadır. Ancak burada Yağmur Baba, oğlu Karlı'nın zaviyesinin kaydıyla alakalı olarak zikredilmektedir (CDA/BOA TT 77: 292). Hasan Baba veled-i Yağmur Zaviyesi, varlığını Hasan Baba olarak sürdürmüştür. Karlı veled-i Yağmur Baba Zaviyesi ise, bugün Yağmur Baba Zaviyesi olarak bilinmektedir⁴. Dolayısıyla Osmanlı kayıtlarından Yağmur Baba'nın Hasan ve Karlı adında iki oğlunun olduğunu tespit edebilmekteyiz. Aşağıda inceleyeceğimiz Hasan Baba'nın Boğacıklı köyünün yakınlarında kurduğu zaviyesi, Hasan Baba zaviyesi olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Yağmur Baba'nın kendisinin II. Bayezid devrinde (1481-1512) kurmuş olduğu zaviyenin verasetini oğlu Karlı üstlenmiştir. Ancak zaviye, Yağmur Baba Zaviyesi olarak anılmaya devam etmiş ve günümüze de bu ad ile intikal etmiştir. Bugün Yağmur Baba türbesi Dijdovnik köyünün Tekke mahallesinde yer almaktadır. Yağmur Baba'nın adı, Ö. L. Barkan'ın çalışmasında

4 Ahmet Kala-Huriye Emen "Yağmur (Temür) Baba Zaviyesi, Dimetoka'da", <http://www.islamedia.com/?p=2097>, (Erişim tarihi: 29 Nisan 2016).

Timur Baba şeklinde yer almıştır (Barkan, 1942: 367). M. T. Gökbilgin'in eserinde ise Yağmur Baba olarak geçmektedir (Gökbilgin, 1952: 456). 1530 tarihli TT 370 numaralı Rumeli Muhasebe Defterindeki kayıt stiline göre Yağmur Baba'nın adını Timur Baba **تيمور بابا** olarak okumak mümkündür. Ancak TT 370 numaralı defterin dışında XVI. yüzyıla ait diğer bütün tahrir defterlerinde ismin Yağmur Baba **ياغمر بابا** şeklinde yazıldığı net olarak görülmektedir (CDA/BOA TT 77: 292; CDA/BOA TT 370: 40; CDA/BOA TT 470: 631; CDA/BOA TT 498: 611).

Yağmur Baba Zaviyesinin ne zaman kurulduğu tam olarak bilinmemektedir. Son zamanlarda yapılan bir çalışmada Yağmur Baba'nın II. Bayezid devrinde yaşamış olması sebebiyle zaviyenin XV. yüzyılın ortalarında inşa edilmiş olabileceği sonucuna varılmaktadır (Küçükdağ, Değerli ve Şahin, 20151: 143). II. Bayezid'in hükümdarlık devri, 1481-1512 yılları arasındaki dönemi kapsamakta olup XV. yüzyılın son çeyreği ile XVI. yüzyılın başına tekabül etmektedir. Bundan dolayı böyle bir varsayımın doğru olmadığı kanaatindeyiz. Fakat XVI. yüzyıla ait Osmanlı tahrir defterlerinde Yağmur Baba'nın zaviyesi ile ilgili kayıtlardan zaviyenin Tanrıdağ'da (Rodop Dağlarının doğusu) Veled-i Dağ Eri köyünün yakınında bulunduğu anlaşılmaktadır (CDA/BOA TT 77: 292; CDA/BOA TT 370: 40; CDA/BOA TT 470: 631; CDA/BOA TT 498: 611). Veled-i Dağ Eri köyüne 1485/1486 tarihli Edirne Livasına ait bir evkaf defterinde rastlamaktayız. Veled-i Dağ Eri köyü bu tarihlerde Ali veled-i Kara Kasım Solak adlı tımarlı sipahinin dirliği olarak gözükmektedir. Defter evkaf defteri olmasına rağmen Yağmur Baba'nın zaviyesi ve vakfından söz etmemektedir. Muhtemelen Yağmur Baba'nın zaviyesi bu tarihlerde henüz kurulmamıştır (CDA/BOA TT 20: 235). Zaviyenin XV. yüzyılın sonu veya XVI. yüzyılın başında kurulmuş olabileceği muhtemeldir. 1519 yılında zaviyenin kaydı geçmekte ancak henüz vakıf olduğu belirtilmemektedir. Buradaki kayıttan zaviyeye Gribniçe (Arablıca) mezarı Karlı'nın atası Yağmur Baba'ya tasarruf etmek üzere verildiği anlaşılmaktadır (CDA/BOA TT77: 292). Yağmur Baba'nın tasarrufunda olan mezra'nın adı bazen Araplıca bazen de Arınc olarak okunmuştur (Gökbilgin, 1952: 456; Küçükdağ, Değerli ve Şahin, 20152: 120-121). 1519 tarihli defterde mezranın adında yer alan noktaları dikkate alırsak burada Gribniçe (**گريبي**) şeklinde okunmasının daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Bulgarcada bu yerleşim biriminin adı Sırtköy anlamına gelmektedir. Kaldı ki, burada üzerinde oturulmayan bir yer yani mezra'a söz konusudur. Muhtemelen bu mezra'a, Osmanlı öncesi dönemden kalmış ve Yağmur Baba'ya bölgenin şenlendirilmesi amacıyla verilmiştir. 1519 tarihli defterde Yağmur Baba zaviyesi ile ilgili kayıt şu şekildedir:

“Zâviye-i Karlı bin Yağmur Baba, der nezd-i karye-i Veled-i Dağ Eri der Tanrıdağı

Mezra’a-yı Gribniçe? der tasarruf-ı mezkûr işbu zıkr olan mezra’aya bundan evvel mutasarrıf olan mezkûr Karlı’nın atası Yağmur Baba’nın elinde hükm-i cihân-mutâ’ varmış ki mezbûr mezra’a mezkûr Yağmur Baba’nın taht-ı tasarrufunda olub kimesne öşr ve salariye virmeyub hiç ehâd mâni’ olmaya deyu hâlâ mezkûrun oğlu Karlı işbu mezra’aya bu vechile mutasarrıfdr.

Çakmak Dede ve Acem Mehmed ve Bazarlı” (CDA/BOA TT 77: 292).

Zaviyenin gelirininin 200 akçeden ibaret olduğu da kayıtlıdır (CDA/BOA TT 77: 292).

Yağmur Baba zaviyesi ile ilgili 1530 tarihli kayıтта da 1519 yılındaki verilere benzer bilgiler yer almaktadır⁵. Burada vurgulamamız gereken nokta 1519 ıla 1530 tarihleri arasında Gribniçe’nin mezra’a olarak geçtiği, 1542 yılında da mezranın köye dönüştüğüdür (CDA/BOA TT 77: 292; CDA/BOA TT 370: 40; CDA/BOA TT 470: 631; TKGMA KK 562: 129; Gökbilgin, 1952: 456). Zaviyenin vakıf olarak ilk geçtiği tarih ise 1568’dir⁶. Zaviyenin gelişimine bakılacak olursa XVI. yüzyılın başında burada sadece 3 dervişin yaşadığı tespit edilebilir. 1530 yılında 35 nefer dervişin

5 “Zâviye-i Yağmur Baba, der nezd-i karye-i Veled-i Dağ Eri der Tanrıdağı. Mezra’a-yı Gribniçe der tasarruf-ı Karlı bin Yağmur Baba, el-mezbûr. İşbu zıkr olan mezra’aya bundan evvel mutasarrıf olan Karlı Bey babasının Yağmur Baba’nın elinde hükm-i cihân-mutâ’ virilmiş ki mezkûr mezra’a Yağmur Baba’nın taht-ı tasarrufunda olub kimesne öşr ve salariye virmeyub hiç ehâd mâni’ olmaya deyu mezkûrun oğlu Karlı işbu mezra’aya mu’âfiyyet üzere mutasarrıf olub kimesne öşr ve salariye virmeye deyu elinde hükm-i şerî erzânî buyurulmuş. Dervişân neferen 35 Mezraa 1 Hasıl 310. Zıkr olan dervişler zaviye-i mezbûre civarında sâkin olub âyende ve revendeye hizmet ederler.” (CDA/BOA, TT 370: 40).

6 “Vakf-ı Zâviye-i Yağmur Baba, der karye-i Gribniçe tâbi’-i Dimetoka der nezd-i karye-i Veled-i Dağ Eri der Tanrıdağı. Zâviye-i Yağmur Baba defter-i atıkte zıkr olan mezra’aya hükm-i cihân-mutâ’ virilmiş ki mezkûr Yağmur Baba’nın taht-ı tasarrufunda olub kimesne ‘öşr ve salâriye vermeye deyu kayd olunmuş hin-i tefîşde mezkûr Yağmur Baba’nın evlâdı tasarrufunda bulunub mülknâme taleb olundukda zâyî’ etdik deyu bulunmadığı ecilden bi’l-zarûrî zâviye-i mezbûre için tayin olunan iki yüz yetmiş akçe mukâbelesinde merhûm Yağmur Baba’nın evlâdı tasarrufunda vâki’ olan üç çiftlik yerler mahsûlünü zâviye-i mezbûreye vârid olan musâfirin ve mücâvirin için tayin-i evvel ki onlardan? kimesne ‘öşr ve resm taleb etmeye ve zâviye-i mezbûreye vârid olan otuz re’s ganemden resm alınmaya deyu mukayyed bulunmağın hâlâ üslûb-ı mezbûr üzere defter-i cedîde kayd olundu deyu mukayyed der defter-i atık.” (CDA/BOA TT 470: 631; TKGMA KK 562: 129a).

zaviyede bulunduğu görülmektedir. Bunların zaviye civarında oturduğu ve ayende ve revendeye hizmet ettiği belirtilmektedir (CDA/BOA TT 370: 40). XVI. yüzyılın sonunda ise 10 kişinin zaviyede oturduğunu, bunlardan Abdullah Nesimi ile Ali Yahya'nın Yağmur Baba'nın evladından olduğu ifade edilmiştir⁷. Ayrıca kanun üzere sahib-i vakfın evladına üç çiftlik yer verildiği belirtilerek çiftliklerin Yağmur Baba'nın oğlu Karl'nın oğlu Çırak, Karl'nın oğlu Arcak'ın oğlu Abdülhalil ve Çırak'ın oğulları Seyran Hacib ve diğer Seyran tarafından tasarruf edildiği görülmektedir (CDA/BOA TT 470: 631; CDA/BOA TT 498: 611)⁸. Osmanlı tahrir defterlerinde Yağmur Baba'nın doğrudan doğruya Bektaşilikle bağlantılı olduğuna dair bir ifade bulunmamaktadır. Ancak 1731/1732 tarihli bir belge olan Vesâik-i Bektaşiyân adlı eserde bu zaviye yer almaktadır (Değerli ve Şahin, 2015²: 120-121; Venedikova, 2009: 401). Dolayısıyla zaviyenin Bektaşî bir zaviye olduğunu bu kayıt teyit etmektedir. Nitekim bugün Yağmur Baba Zaviyesi köyünde yaşayanların Bektaşî inancında oldukları bilinmektedir. 1826 yılında Bektaşî faaliyetlerinin II. Mahmut döneminde yasaklanması üzerine Yağmur Baba (Timur Baba) zaviyesinin de kapatıldığı düşünülmektedir (Bakırcı ve Türkan, 2013: 151-152). Ancak zaviyenin olduğu yerde bulunan Yağmur Baba türbesinin 1847 yılında var olduğunu bölgeyi gezen August Viquesnel tarafından teyit edilmektedir (Viquesnel, 1868: 277).

Yağmur Baba zaviyesinin yakınında bulunduğu Veled-i Dağ Eri köyü, XV.-XVI. yüzyılda Edirne'nin Dimetoka kazasına bağlıdır. Yağmur Baba zaviyesinin dervişleri öşür ve salariye vergilerinden muafıydı. 1892-1893 yılı Edirne Salnamesinde Yağmur Baba'nın Sultanyeri kazasında medfûn olduğu belirtilmiştir. Sultanyeri kazası

7 “Vakf-ı Zâviye-i Yağmur Baba, der karye-i Gribniçe tâbi’-i Dimetoka der nezd-i karye-i Veled-i Dağ Eri der Tanrıdağı. Zâviye-i Yağmur Baba defter-i atıkde zikr olan mezra’ya hükm-i cihân-mutâ’ virilmiş ki mezkûr Yağmur Baba'nın taht-ı tasarrufunda olub kimesne ‘öşr ve salâriye vermeye deyu kayd olunmuş hîn-i teftîşde mezkûr Yağmur Baba'nın evlâdi tasarrufunda bulunub mülknâme taleb olundukda zâyi’ etdik deyu bulunmadığı ecilden bi’-zarûri zâviye-i mezbûr için tayîn olunan iki yüz yetmiş akçe mukâbelesinde merhûm Yağmur Baba'nın evlâdi tasarrufunda vâki’ olan üç çiftlik yerler mahsûlünü zâviye-i mezbûreye vârid olan musâfirîn ve mücâvirîn için tayîn-i evveli ki? onlardan? kimesne ‘öşr ve resim taleb etmeye ve zâviye-i mezbûreye vârid olan otuz re’s ganemden resm alınmaya deyu mukayyed bulunmağın hâlâ üslûb-ı mezbûr üzere defter-i cedide kayd olundu ki tayîn olunan Karaman ganemden resm alınmaya.” (CDA/BOA TT 498: 611; CDA/BOA, TT 470: 631)

8 Yağmur Baba Zaviyesi üzerine yapılan bir çalışmada Yağmur Baba'nın neslinden gelenlerin isimleri farklı okunmuştur. Bunun için bk. Ahmet Kala-Huriye Emen. “Yağmur (Temür) Baba Zaviyesi, Dimetoka’da”. <http://www.islamped.com/?p=2097>, (Erişim tarihi: 29 Nisan 2016).

bugünkü Mestanlı'nın (Momçilgrad) güneyini kapsamaktadır. Sultanyeri denilmesinin sebebi, I. Murat'ın kızı Hatice Sultan'a buradaki araziyi vakıf olarak tahsis etmesi, onun da bu toprakları Ahad Baba (Evhad Baba), Yağmur Baba ve Seyyid Mehmed gibi dervişlere hibe etmesinden ileri gelmektedir (Edirne Salnamesi, 1310: 451). Bugün Yağmur Baba Zaviyesi köyü/Yağmurlu köyü Bulgaristan'ın Kırcaali ilinin Koşukavak (Krumovgrad) ilçesine bağlı bir köydür. Türbe etrafında 1910 ila 1974 arasında gömülen kişilerin mezarları bulunmaktadır. Türbenin içinde ise iki mezar yer almaktadır. Bazı araştırmacılar bu mezarlardan birinin bir erkeğe diğerrinin ise bir kadına ait olduğunu söylemektedir. Bölgede anlatılanlara göre küçük mezarda kız kardeş ve büyük mezarda erkek kardeş yatmaktadır veya söz konusu iki mezarın eşlere ait olduğu söylenmektedir (Mikov, 2008: 113-114).

XVI. yüzyılda Yağmur Baba Zaviyesinde yaşayan dervişlerin isimleri incelendiğinde Mehmed, Davud, Yahya, Musa, Mustafa, Yusuf gibi İslamî gelenekten gelen isimlerin yanı sıra Ali, Hüseyin, Nebi, Veli, Nesimi gibi Ehl-i Beyt isimlerine rastlanılmaktadır. Alagöz, Bazarlu, Çakmak, Durmuş, Turud gibi isimler de Orta Asya Türk geleneğinden gelen isimlerdir.

IV. Kızıl Deli-Otman Baba-Yağmur Baba Coğrafyasında Ahad Baba, Elmalı Baba, Hasan Baba, Osman Baba

a) Ahad Baba

Dimetoka nahiyesindeki zaviyeler arasında Ahad Baba zaviyesi de Kızıl Deli Sultan zaviyesi ile alakalıdır. Ahad Baba, Yağmur Baba ve Seyyid Mehmed Baba'ya benzer bir şekilde I. Murat'ın kızı Hatice Sultan'a tahsis ettiği arazi üzerinde zaviyesini kurarak bölgenin şenlenmesine katkıda bulunmuştur. Bugün Ahad Baba zaviyesi Kırcaali ilinin Mestanlı ilçesine bağlı Postnik [Tekke/Ahad Baba Tekkesi] köyünde bulunmaktadır. Osmanlı döneminde burası Paşa livasının Dimetoka nahiyesine bağlı gözükmektedir. XVI. yüzyıla ait Osmanlı tahrir defterleri Ahad Baba'nın zaviyesinin Kaba/Kaya Armud köyünde olduğunu belirtmektedir. Adı Türkçe Tekke (Ahad Baba Tekkesi) olan Postnik köyü günümüzde de Alevi-Bektaşî bir nüfusa sahiptir. Ahad Baba Zaviyesinden söz eden XV. yüzyıla ait Osmanlı tahrir defterlerine rastlanılamamıştır. XVI. yüzyıla ait ve Ahad Baba Zaviyesi ile ilgili kayıtlar içeren defterler ise Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinde (eski Başbakanlık Osmanlı Arşivinde) muhafaza edilen 1519 tarihli ve TT 77, 1530 tarihli TT 370, 1568 tarihli TT 470 ve 1570 yılına ait TT 498 numaralı defterlerdir. Dolayısıyla XVI. yüzyıla ait

Ahad Baba ile ilgili dört tane kaydımız mevcuttur. Bunların hepsi birbirine yakın ifadeler içermektedir. Bu kayıtlara göre Ahad Baba Zaviyesi Malkoçoğlu (Kayapınar, 2009: 105-116) tarafından Kaba/Kaya Armut köyünde bina edilmiştir. Ahad Baba'yla beraber zaviyede oturan dervişler ayende ve revendeye hizmet etmekle yükümlüydüler. Ayrıca bu kayıtlardan Ahad Baba zaviyesinin evladiyelik bir zaviye olduğunu öğrenmekteyiz. 1519 yılında Ahad Baba karyesinde zaviyenin varlığı belirtilmeksizin 8 kişinin yaşadığı görülmektedir. Bu 8 kişiden biri muhtemelen zaviyenin şeyhi olan Kara Dede bin Evren'dir. Ahad Baba köyünün sakinleri yağcıyan olarak nitelendirilmiştir (CDA/BOA TT 77: 196). 1530 yılında karyede tek bir kişi kayıtlı iken (CDA/BOA TT 370: 21), 1568 yılında Ahad Baba soyundan gelenlerin sayısı 19, köyde sakin olanların sayısı 31'dir (CDA/BOA: 504). 1570 yılında ise Ahad Baba'nın soyundan gelenlerin sayısı 25, köyde oturanların sayısı yine 31'dir (CDA/BOA TT 498: 482).

Katerina Venedikova, Ahad Baba köyüne dair Osmanlı dönemindeki mevcut ilk kayıtların 1677 yılına ait olduğunu söylemektedir (Venedikova, 2009: 383). Ancak Ahad Baba vakfı ve zaviyesi ile ilgili ilk kayıtlar 1519 yılına kadar gitmektedir. 1519 yılında olduğu gibi 1570 yılında da Ahad Baba köyünün ve Ahad Baba zaviyesinin bulunduğu Kaba/Kaya Armut köyünün sakinlerinin hepsi Müslümandır. 1519 ila 1570 tarihleri arasında köy sakinlerinin isimlerine baktığımız zaman hiçbirinin baba adı Abdullah olmadığı görülür. Dolayısıyla Ahad Baba zaviyesi çevresinde oluşan ve muhtemelen Kaba/Kaya Armut karyesinden Ahad Baba Tekkesi köyü adını alan bugünkü Postnik köyünün XVI. yüzyıl boyunca nüfusu Türk ve Müslümandır. Nitekim 1570 tarihli defterde Ahad Baba evladı dışında bulunan köy sakinlerinin isimleri şöyledir: Dünya Bali, Abdülyunus, Timur Ali, Abdurrahman veledes, Timur Turbali, Nebi veledes, Hüda verdi Kasım, Hasan veledes, İne Beyi biraderes, Kurt Deniz, Halil Deniz, Arslan Kurt, Baki Mehmed, Emrullah Mehmed, Hüseyin Seyfullah, Vilayet Seyfullah, Veled birader-i O, Zeynel Muslihiddin, Ürüyan Muslihiddin, Baki Mustafa Arslan, Gazi Mustafa, Evhad Mustafa, İsimihan Mustafa, Selman birader-i O, İslam Evhad, Bektaş Mehmed, Ali Bahşayış, Mustafa veledes, Hızır Bali birader-i O, Rahman Ali, Ali haymane, Mustafa Beytülcihan (CDA/BOA TT 498: 482). Bu aynı defterde zaviye ile ilgili kayıt ise şu şekildedir:

“Zâviye-i Ahad Baba, bâhyâ karye-i mezhebûreye Kaya Armut der zîker olan mahalde Malkoçoğlu sâbıkan zâviye binâ edüb mezhebûr Ahad mezşûb yanında olan ba'zı dervişler Ahad Baba'nın ra'yyetiyle geçinüb ve kimesneye ra'yyet

olmayub âyende ve revendeye hıdmet iderler deyu defter-i 'atıke mukayyed olub elân vakfıyyet üzere mutasarırf olunub sarf olunub bulunmağın ber karar-ı sâbık deftere ketb olundu” (CDA/BOA TT 498: 482).

1570 yılına ait bir başka kayıтта da benzer ifadeler çok az bir farklılıkla yeniden geçmektedir.

“Zâviye-i Ahad Baba, hâlyâ karye-i mezbûreye Kaya Armud der zıker olan Malkoçoğlu sâbıkân zâviye binâ idüib mezbûr Ahad Meczûb yanında olan ba'zı dervişler Ahad Baba'nın ra'ıyyetiyle geçiniüb ve kimesne ra'ıyyeti olmayub âyende ve revendeye hıdmet iderler deyu defter-i 'atıke mukayyed olub elân vakfıyyet üzere mutasarırf olunub mezkeûrlar zâbitlarında bulunmağın ber karar-ı sâbık defter-i cedide dâbı kayd olundu.” (TKGMA KK 562: 66b).

Ahad Baba tekkesi köyünde bulunan Ahad Baba türbesinde bir sancak bulunmaktadır. Bu sancak Ahad Baba'nın Kızıl Deli Sultan ile bağlantısını ortaya koymaktadır. Bu sancak üzerinde “Asitane-i Kızıl Deli Sultan vakf-ı Pehlivan Alı” yazmaktadır. Bu sancağın hangi tarihlerde yaptırıldığı ve Ahad Baba Tekkesine ne zaman konduğu bilinmemektedir. Ancak Ahad Baba zaviyesi ile Kızıl Deli Sultan Asitanesi arasındaki bağlantıyı göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Katerina Venedikova XV. ila XVII. yüzyıl arasındaki bir tarihte yaptırılmış olabileceğini söylemektedir (Venedikova, 2009: 387-397).

XVI. yüzyıldaki Osmanlı tahrir defterlerinin şahıs isimleri ile ilgili veriler incelendiğinde zaviyede bu dönemde oturan dervişlerin Ahad Baba soyundan geldikleri anlaşılmaktadır. Bu isimler Türkçe olduğu gibi Arapça ve Farsçadır. Bunlardan bazıları Hüseyin, Musa, Ali, İbrahim, Beytürrahman, Beytullah, Nasuh, Halil, Hızır, Himmet, Bayezid, İsa, Cüneyt, Evhad, Seydullah, Ebul Müsellem, Hamza, Kasım, Yunus gibi isimler Alevi-Bektaşî geleneği ile alakalı olduğu kadar İslami gelenekten kaynaklanan Arapça kökenli isimlerdir. Ruşen, Hüdaverdi ve şah Balı gibi isimler ise Farsça ve Türkçe kökenli isimlerin birleşmesinden meydana gelmiştir. Ayrıca Kurt, Malkoç, Turgud, Turbalı, Kulfal, Dost, Barak, Evren, Kara, Bari, Yağmur, Korkud, Taşkın, Merdan, Umurca, Emirza, Turuhan gibi isimler ise Türkçedir (CDA/BOA, TT 77: 196; CDA/BOA, TT 470: 504; CDA/BOA, TT 498: 482).

b) Elmalı Baba

Elmalı Baba zaviyesi bugün Kırcaali İlinin Mestanlı İlçesine bağlı Bivolyane [Mandacılar] köyünde bulunmaktadır. Köyün tamamı Bektaşidir (Mikov, 2008: 92). Elmalı Baba kimdir? 2015 yılında basılan bir çalışmada Elmalı Baba'nın asıl adının Ebu'l Vefa Sultan olduğu belirtilmiştir (Aydın, 2015: 338). Katerina Venedikova, 1791 tarihli bir kitabeden bahsetmekte ve bu kitabenin bir yüzünde "Timurhanlı Elmalı Baba"dan söz edildiğini belirtmektedir. Ona göre Elmalı Baba 1585 yılına kadar yaşamış bir dervıştır (Venedikova 2009: 384). Timurhan Şeyh ile ilgili hem XV. yüzyıla hem de XVI. yüzyıla ait Osmanlı tahrir defterlerinde bilgi bulunmaktadır. Timurhan Şeyh'e ait Osmanlı tahrir defterlerindeki ilk kayıt Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinde (eski Başbakanlık Osmanlı Arşivinde) muhafaza edilen 1485/1486 tarihli ve TT 20 numaralı Edirne evkaf defteridir. XVI. yüzyıla ait kayıtlar ise yine Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinde (eski Başbakanlık Osmanlı Arşivinde) muhafaza edilen 1519 tarihli TT 77 numaralı Edirne mufassal defteri ile 1568 tarihli TT 470 numaralı Edirne evkaf defteridir.

1485/1486 tarihli bir Edirne evkaf defterinde Vakf-ı Timurhan Şeyh'in kaydı geçmektedir. Osmanlı tahrir defterlerinde Timurhan Şeyh'le ilgili bu ilk kayıta "*Timurbân Şeyh Gâzî, Hüüdâvendigâr zamanından berü vakıfı olmuş. Amma hüükümleri zâ'î olmuş. Evkâf ve emlâk bozulduğu vaket timâra verilmiş. Şimdiki halde pâdişâhımız inâyet nazâriyet edüb girü vakıfıyetini mukarrer dutub evlâdından Ahmed Dede'ye ve Hızır Dervîş'e karındaşlarıyla hükm-i şerîf erzânî kılınmış. Hâlyâ vakf-ı evladlık üzere ma'an tasarruf ederler.*" denilmektedir.

Timurhan Şeyh'in vakfına bağlı olarak Elmalı adında bir mezraa geçmektedir. Bu mezraa ile ilgili "*içinde dervişler oturub ekseri sâhib-i vakfın evlâdudur. Şey-i Allah ile zîndegânî iderler*" şeklinde bir açıklama yer almaktadır (CDA/BOA TT 20: 268). Ayrıca Timurhan Şeyh vakfı için Gazi Hüüdâvendigar yani I. Murat (1361-1389) döneminden beri vakıf olduğu ancak daha sonra Fatih Sultan Mehmet döneminde vakıfların ve mülklerin timara dönüştürülmesi üzerine vakıf olmaktan çıkarıldığı bilinmektedir. II. Bayezid (1481-1512) devrinde vakıf hakları Timurhan Şeyh'in evlatlarından Ahmed Dede ile Hızır Dervîş'e ve karındaşlarına iade olunmuştur. 1530 yılında Timurhan Şeyh'in vakfı, evladından Musa Dede ve Ahmed Dede'nin oğlu Abdi Dede ve sair evladının tasarruf ettiği belirtilmiştir (CDA/BOA TT 370: 33). Ayrıca Timurhan Şeyh'in evladından 24'ü beratlı ve 31'i beratsız tasarruf ettikleri ifade edilmiştir. Yine Timurhan Şeyh'in evladından 128 hane ile 30 mücerred mutasarrıflar

arasında yer almaktadırlar. Vakfın hizmetkarını ve hizmetkarların evladını ise 53 hanenin ve 34 mücerredin temsil ettiği görülmektedir. Timurhan Şeyh'in evladının ve hizmetkarlarının hepsinin Müslüman olduğu da kaydedilmiştir. Vakfa ait olan mezraa-i Elmalu'da dervişlerin oturduğu belirtilmiştir (CDA/BOA TT 370: 33).

XVI. yüzyıla ait diğer Osmanlı kayıtlarında Timurhan Şeyh'in vakfı ile ilgili benzer bilgiler yer almaktadır. Örneğin 1570 tarihli Edirne evkaf defterinde Timurhan Şeyh vakfiyle ilgili kayıt şu şekilde geçmektedir:

“Vakf-ı Timurhan Şeyh el-mezbûr, müşariün ileyh Şeyh zamânından berü vakfiyyet üzere tasarruf olunub merbûm Sultân Hân ‘aleyhü'r-râhme ve'l gufrân zamânında evkâf ve emlak timâra tevzi' olunmağın zîker olunan mezra'a dâbî timâra verilüb ba'dehu merbûm Sultân Bayezîd Hân tâbe serâhu giru vakfiyyet mukarrer dutub vakf-ı evlâdlık üzere ba'zı berâtıyla ve ba'zı berâtsiz mutasarrıflardır deyu defter-i 'atîkde mukayyed bulunmağın hâliyyâ hîn-i teftîşde merbûm Sultân Bayezîd Hân'dan aldıkları mukarrernâmelerin götürüb giru kemâkân üslûb-ı sâbık üzere defter-i cedîd-i bakânîyye kayd olundu deyu der defter-i atîk.

Mezra'a-i Elmalı der nâhiye-i Cebel, tâbi'-i Dimetoka” (TKGMA KK 562: 121a).

Timurhan Şeyh'in vakfı Elmalu mezraası ile beraber kaydedilmektedir. Venedikova'nın tespit ettiği “Timurhanlı Elmalı Baba” kaydını hatırlayarak XV. ve XVI. yüzyıl Osmanlı kayıtlarıyla beraber değerlendirdiğimizde kurulan zaviye ve burada bulunan türbe Timurhan Şeyh'le alakalıdır. Zaviyenin kurucusu muhtemelen Timurhan Şeyh'tir. Evladiyelik üzerine bu vakfın tasarrufu Timurhan Şeyh'in evlatları tarafından sürdürülmüştür. Vakfa ait Elmalı mezraası muhtemelen ismini zaviyeye vermiştir. Bununla beraber unutmamak gerekir ki Elmalı Cemaati Yörüklerinin bölgede yerleşmesi de söz konusudur. Hatta Katerina Venedikova, kaynak göstermeksizin Mandacılar köyünün daha eski adının Elmalı Cemaat olduğunu yazmaktadır (Venedikova, 2017: 81). Bunun dışında Kızıl Deli Sultan, Rumeli'ye geçmeden evvel Teke vilayetinde Elmalı'da Abdal Musa'nın tekkesine geldiği ve burada onun müridi olduğu bilinmektedir (Şahin, 2009: 49). Elmalı Baba ile Kızıl Deli Sultan arasında bir pir-mürîd ilişkisi olduğunu düşünürsek Rumeli'de Elmalı'daki Abdal Musa zaviyesinin hatırlatılmak istendiği varsayılabilir.

Bir başka kayıta Elmalı Baba ile Timurhan Şeyh'in açıkça kastedildiği görülmektedir. XIX. yüzyıla "Elmalı nam-ı diğer Timurhan Zaviyesi" şeklinde olan bu kayıt, Elmalı Baba ile Timurhan Şeyh'in kastedildiğini teyit etmektedir (CDA/BOA MAD 8248: 12). Bugün Elmalı Baba zaviyesinde Fatma adında bir kadının da türbesi bulunmaktadır. 1485/1486 yılında Timurhan Şeyh'in evladının isimlerine baktığımızda burada Fatma'nın üç oğlunun ismi geçmektedir. Bunlar Sel, Sunullah ve Derviş Seydi'dir. Fatma muhtemelen Timurhan Şeyh'in kızıdır (CDA/BOA TT 20: 268). 1568 yılında Fatma ve sülaleden gelen başka hatunların oğullarının, hatta eşlerinin isimleri de geçmektedir. Bunlar arasında Akçe Hatun, İne Hatun, Ayşe Hatun, Hacı Hatun, Şah Hatun, Gülşah Hatun, Sultan Hatun, Nur Hatun, Turcihan Hatun, Müslime Hatun, Selim Şah Hatun gibi kadın isimlerini sayabiliriz. Hatta Timurhan Şeyh'in evladi arasında bu tarihte Elmalı olarak kaydedilen kişiler mevcuttur. Bunlar Madan Elmalı ve Döğenci Elmalı'dur (CDA/BOA TT 470: 615-620). Burada yavaş yavaş mezranın adının şahıs isimlerine de yansıdığı gözlemlenmektedir. Bize göre Timurhan Şeyh, Elmalı Baba adını vefatından sonra almış ve zaviyesindeki türbeye defnedilmiştir. Fatma'nın da Timurhan Şeyh'in kızı olarak zaviyedeki diğer türbeye defnedildiğini düşünmekteyiz.

XVI. yüzyıldaki Osmanlı tahrir defterlerindeki verilere göre Elmalı Baba derviş ve evladının 1486'da 36 iken 1519'da 144 ve 1568 yılına geldiğinde 579'u bulmuştur. Ayrıca 1568 yılındaki kayıta Elmalı Baba'ya tabi 579 kişilik evlad ve derviş cemaatinden 40 kişilik bir grubun "*an gayr-i evlâd-ı sâhib-i vakf*" nitelendirildiği görülmektedir ki bu da zaviyenin Elmalı Baba'nın soyundan olmayanlara da açık olduğunu göstermektedir. Bu geniş isim listesinde oldukça ilginç şahıs isimleri yer almaktadır. Bu isimler, İslami gelenekten gelen klasik isimler olduğu gibi Alevi-Bektaşî geleneğinden kaynaklanan veya Ehl-i Beyt isimleridir. Ayrıca Orta Asya Türk geleneği alakalı isimler sayıca önemli yer tutmaktadır. Etimolojik bakımından Farsça ve Arapça kökenli isimlerin yanı sıra tamamen Türkçe isimler de listede dikkat çekmektedir. Arapça-Türkçe ve Farsça-Türkçe birleşik isimlerin varlığını vurgulamak yerinde olacaktır. Bunun yanı sıra şahsın gayr-i müslim menşei olabileceğini hatırlatan Abdullah ismine de rastlanmaktadır. XVI. yüzyılda Elmalı Baba ile ilgili veriler incelendiğinde ve bu dönemdeki kasaba ve şehirler düşünüldüğünde Elmalı Baba zaviyesinin bir kasaba büyüklüğündeki bir nüfusa sahip olduğu anlaşılmaktadır.

c) Hasan Baba

Hasan Baba, Yağmur Baba'nın diğerk oğlu olup Karlı Baba'nın da kardeşidir. Bugün Hasan Baba türbesi, Kırcaali İlinin Kırcaali İlçesine bağlı Baştino (Hasan Babalar) köyünde bulunmaktadır (Venedikova, 2015: 62-85). Hasan Baba ile ilgili XV. yüzyıla ait tahrir kayıtlarına rastlanmamıştır. XVI. yüzyıl tahrir defterlerinden ise üç tahrir defterindeki kayıtlara rastlamaktayız. Bu defterler, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinde (eski Başbakanlık Osmanlı Arşivinde) muhafaza edilen 1515 tarihli TT 50, 1541 tarihli TT 385 ve 1572 tarihli TT 521 numaralı defterlerdir. Hasan Baba ile ilk bilgileri 1515 tarihli Çirmen evkaf defterinde (CDA/BOA TT 50) geçmektedir. Bu ilk kayıttan Hasan Baba veled-i Yağmur'un zaviyesinin Tanrıdağ yani Doğu Rodop Dağının eteğinde Perperek Deresi ile Boğacıklı köyünün yakınında bulunan ve yeri tespit edilemeyen Bağdala denilen boş mezraada kurulduğu anlaşılmaktadır. Hasan Baba türbesinin bugün Hasan Babalar köyünde bulunduğu düşünürsek bu köyün boş ve harap durumunda bulunan Bağdala adlı mezrada şekillendiğini söyleyebiliriz. Başka bir ifadeyle Bağdala adlı mezra daha sonra Hasan Baba zaviyesinin kurulmasıyla Hasan Babalar köyüne dönüşmüştür. Ayrıca kayıttan Hasan Baba'nın kimsenin tasarrufunda olmayan Bağdala mezrası üzerinde zaviyesini kurması, Malkoçoğlu Bali Bey'in izniyle olduğu anlaşılmaktadır (CDA/BOA TT 50: 133). Hasan Baba veled-i Yağmur ile ilgili 1515 tarihli TT 50 numaralı defterde şu kayıt yer almaktadır:

“Zâviye-i Hasan Baba veled-i Yağmur, Tanrıdağ eteğinde Perperek deresiyle Boğacıklı nâm karyenin yakınlarında Bağdala (بأءءء) demekle marâf hâlê ve virân mezra'a var imiş kimesnenin dest-i tasarrufunda olmayub haric ez defter olub mezhrûr mezra'anın üzerine mezkeûr Hasan Baba sâkin olub bir zâviye bünyâd eylemiş ber müceb-i mektûb-ı Bali Bey veled-i Malkoç zıker olan mektûb götürüb deftere sebt olunmasn maksûd eyledüğü sebebden deftere sebt olundu.”
(CDA/BOA TT 50: 133).

Hasan Baba veled-i Yağmur hakkında bilgi veren diğerk kaynak 1541 tarihli TT 385 numaralı Çirmen mufassal defteridir. Buradan Bağdala mezrasının diğerk bir adı Akçe Alağı Kara Ahad olduğu anlaşılmaktadır. Venedikova, Kara Ahad köyünün bugünkü Konevo köyü olduğunu ve Akçe Alağı'nın da Byal Kladenets olması gerektiğini belirtir. Ancak Akçe Alan diye bilinen bir yerin de Konevo [Kara Ahad] yanında bulunduğunu ve Byala polyana olarak anıldığını ifade eder. Kara Ahad, gerçekten Kırcaali İline bağlı Konevo köyü olduğunu ve Akçe Alağı'nın da daha sonra Akçe Alan olarak anılmış olabileceğini düşünerek Akçe Alağı'nın bugünkü Byala polyana'nın

olması gerektiğini düşünüyoruz. 1541 tarihinde zaviyenin şeyhi Hasan Baba'nın oğlu ve Yağmur Baba'nın torunu Nebi Muin Dede'dir. Nebi Muin Dede padişah beratına sahip olup zaviyenin bölgeden gelip geçenlerin uğrak yeri olduğu ve zaviye hizmetkarlarının bunları misafir etmekle görevli olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca zaviyeye her sene kurbanlık olarak 200 baş koyunun geldiği ve zaviye hizmetkarlarının avarızdan muaf oldukları ve toplama hakkına sahip oldukları ağnam ve arusane türü vergilerine kimsenin müdahale etmemesi gerektiği vurgulanmıştır (CDA/BOA TT 385: 369). Bu tarihlerde defterdeki kayıt şu şekildedir:

“Zâviye-i Hasan Baba veled-i Yağmur Tanrıdağ kurbunda Perperek deresi Boğacık nâm karye kurbunda Bağdala **عبدال** dimekle marûf ve Akçe Alağı Kara Abad dimekle marûfdir, hâlî ve virân mezra'a olub kimesne tasarrufunda olmayub bâric ez defter bulunub defter-i cedûde kayd olunub hudûdu hüccet-i şerîyyelerinde mastûrdur. Hâlyâ zâviye-i mezkeûrenin meşibine Nebi Muin Dede veled-i Hasan Baba mutasarrıfında bâ berât-ı pâdişâh âyende ve revendeye hidmet idüb her senede şey-i Allah idüb ikiyüz re's mikedârı kurban koyunu gelür ve hidmetkârân-ı mezheûrenin 'avârız icâb ider yerleri olmayub ve 'adet-i ağnâmlarına ve resm-i 'arûsânelerine kimesne dabl eylemeye deyu defter-i 'atûkde mukayyed olmağın hâlyâ defter-i cedûde dâhî kayd olundu.” (CDA/BOA TT 385: 369).

1572 tarihli TT 521 tarihli defterde Hasan Baba veled-i Yağmur Baba zaviyesi ile yeni bilgiler yer almamaktadır (CDA/BOA TT 521: 448). Bazı ifadeler dışında 1541 ve 1572 tarihli kayıtlar örtüşmektedir.

“Zâviye-i Hasan Baba veled-i Yağmur, Tanrıdağ kurbunda Perperek deresiyle Boğacık nâm karye kurbunda Bağdala **عبدال** dimekle marûf ve Akçe Alağı Kara Abad dimekle marûfdir. Hâlî virân mezra'a olub kimesne tasarrufunda olmayub bâric ez defter olunub defter-i cedûde kayd olunub hudûdu hüccet-i şerîyyelerinde mastûrdur. Hâlyâ zâviye-i mezkeûrun meşibine Nebi Muin Dede veled-i Hasan Dede mutasarrıf bâ berât-ı pâdişâhî âyende ve revendeye hidmet idüb her senede şey-i Allah idüb ikiyüz re's mikedârı kurban koyunu gelür ve hidmetkârân-ı mezheûrenin 'avârız icâb ider yerleri olmayub ve 'adet-i ağnâmlarına ve resm-i 'arûsânelerine kimesne dabl eylemeye deyu defter-i atûk-i hakânide mukayyed olmağın hâlyâ defter-i cedûde dâhî uslûb-ı sâbık üzere kayd olundu.” (CDA/BOA TT 521: 448).

1515'den 1572 yılları arasında Hasan Baba veled-i Yağmur zaviyesinde kayıtlı derviş sayısına bakıldığında önce artış, sonra da düşüş olduğu tespit edilmektedir. 1515 yılında dervişlerin sayısı 6 iken 1540'lı yıllarda bu sayı 29'a çıkmış ve 1572 yılında da 17'ye inmiştir.

1515 yılındaki kayıtlarda Hasan Baba veled-i Yağmur zaviyesi Hasan Baba'nın tasarrufundadır. İsimler arasında Mehmed, Hamza, İsmail, Ali, Hasan gibi isimler Ehl-i Beyt geleneğinden gelmektedir. Ayrıca Balım, Ali ve Hasan isimleri de "kulu" tabiri ile beraber geçmektedir (CDA/BOA TT 50: 133). Hasan Baba zaviyesinin dervişleri arasında 1540'lı yıllarına doğru Hasan Baba'nın beş oğlu yer almaktadır. Bunlar, Sadullah, Pir Ali, Mehmed, Bedir, Timur'dur. Turhan sülalesinden de Dede Bali, Ali, Halil Hasan, Ferhad olmak üzere 5 kişi bulunmaktaydı. Yadıgar ve Ali – Şahdade; Hasan ve Hüseyin – Veli; Halil ve Hasan – Şahoğlu sülalesinden gelmekteydiler. Hasan Baba zaviyesindeki derviş adlarının da yine çoğunlukla Ehl-i Beyt isimleri oldukları gözlemlenmektedir (Uyar, 2008: 583-637). Bunların yanı sıra oldukça ilginç Türkçe şahıs ve baba isimlerine de rastlanılmaktadır. Bunlar arasında Yadıgar, İne Hoca, Kurd, İnebeği, Durmuş, İnesi, Balım Kulu, Turhan, Bali gibi isimleri sayabiliriz. Alevi-Bektaşî geleneği ile alakalı isimler arasında ise Derviş, Haydar, Şahdade isimlerine işaret etmek gerekir.

d) Osman Baba

Yukarıda da değindiğimiz gibi Osman Baba ile Otman Baba adlı iki derviş farklı kişilerdir. Aynı Osmanlı tahrir defterlerinde 3-4 sayfa ara ile kaydedilmektedirler. Osmanlı tahrir defterlerinde Otman Baba zaviyesinin yeri, harita üzerinde incelendiğinde Harmanlı'nın güneyinde bulunan bir mahalleye tekabül ettiği anlaşılmaktadır. Oysa Osman Baba'nın zaviyesinin yeri, bugün yanlışlıkla Otman Baba diye bilinen Hasköy yakınında Trakiets köyünün bir mahallesi olan Tekke köydedir. Bugün var olan Aydoğmuş, Kocaşlı ve Sarnıç Pınarı köylerinin Osman Baba tekkesinin yakınında yer alması, XVI. yüzyılda Osman Baba zaviyesi olarak tarif edilen yerle aynı olduğunu kanıtlamaktadır. Karışıklığın bir nedeni, "Osman" isminin Şii inancında 7. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullanılması bir tabuya dönüşmesidir. Bundan dolayı Bektaşî geleneğindeki kişiler, Osman ismini Otman olarak söylemeyi tercih etmişlerdir (Mikoy, 2008: 40). Diğer neden de Otman ve Osman isimlerinin birbirine yakın bir şekilde telaffuz edilmeleridir. 1530 yılında Osman Baba ve Otman Baba zaviyelerini kaydeden katibin de iki zaviyeyi birbirine karıştırdığı görülmektedir. Hatta bu tarihte Osman Baba isminin ağırlıkta olduğu hissiyatını uyandırmaktadır

(CDA/BOA TT 370: 341). Evliya Çelebi de iki kez Osman Baba'dan söz etmektedir ki birinde Otman Baba zaviyesini kast etmektedir (Kayapınar ve Kayapınar, 2010: 110). Venedikova, bugünkü Osman Baba Zaviyesinde biri Otman Baba diğeri Osman Baba'yı kaydeden iki kitabeden söz etmektedir (Venedikova, 2006: 93-96). Biz, Otman Baba kitabesinin buraya daha sonra naklolduğunu düşünmekteyiz, çünkü Osmanlı tahrir defterlerinde Otman Baba'nın yeri farklı yer olarak tarif edilmektedir. Ancak Osman Baba Zaviyesinin XIX. yüzyılda da Bektaşî Zaviyeleri arasında yer alması, istisnâ bir duruma işaret ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki, aynı bölgede aynı kişiye ait iki zaviye kurulması söz konusu değildi (Mikov, 2008: 40).

XV. yüzyıl tahrir defterleri Osman Baba Zaviyesinden bahsetmemektedirler. XVI. yüzyılda Osman Baba Zaviyesinden bahseden defterler ise Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinde (eski Başbakanlık Osmanlı Arşivinde) muhafaza edilen 1515 tarihli TT 50 numaralı, 1541 tarihli TT 385 ve 1572 tarihli TT 521 numaralı defterlerdir. Osman Baba'nın 1515 yılına ait TT 50 numaralı defterde Osman Baba tekkesinin Hasköy nevâhisinde yer aldığını ve tasarruf ettiği bağ, bahçe ve değirmenlerin günümüzde de varlığını sürdüren Aydoğmuş, Koçaşlı ve Sarnıç Pınarı köylerinde bulunduğu anlaşılmaktadır. “Defter-i atık” tabirinden zaviyenin bir önceki defterde de yer aldığı anlaşılmaktadır. Ancak defterin tutulduğu tarih 1515 yılı Yavuz Sultan Selim dönemine tekabül etmektedir. Bir önceki defter Sultan II. Bayezid devrinde tutulmuş olması gerekir. Fakat “Sultan Bayezid Han tekrâr hükm-i şerîf sadaka edüb” ifadesinden “defter-i atık” ile II. Bayezid devrinde yani 1486-1489 yılları arasında tutulmuş olması muhtemel daha eski bir defter anlaşılması gerektiğini düşünmekteyiz. 1515 yılında tutulan kayıt şu şekildedir:

“Merhûm Osman Baba, Hasköy nevâhîsinde ber müceb-i defter-i atık Hazret-i pâdişâh-ı ‘alempenâb hükm-i cibân-mutâ’ arzânî kılmuş. Yurduna budûduyla ve tekkesini tasarruf edüb ikâmet ede etrâfından gelen kurbân için koyuna ‘âmil dahl etmeye ve resm taleb kılmaya. Nazar kılınub mukarrer kılındı deyu deftere sebt olunmuş. Ba’dehu merhûm ve mağfûrun leh Sultân Bayezid Hân tekrâr hükm-i şerîf sadaka edüb emr eylemişler ki zîker olan tekke ve ana mute’allik olan bağa ve bağçeye ve değirmene kimesne vakfımdır deyu nizâ’ ederse men’ ve def’ oluna deyu...” (CDA/BOA TT 50: 130).

Daha sonraki tarihlerde 1541 ve 1572’de tutulan TT 385 ile TT 521 tarihli defterlerde zaviyenin kaydında çok fazla değişiklik yok, dolayısıyla bu kayıtlardan

zaviye ile ilgili bilinenlere ilaveten bir malumat elde edilmemektedir. TT 385'de Osman Baba ile ilgili kayıt şöyledir:

“Zaviye-i merhum Osman Baba Hasköy nevâbisinde ber müceb-i defter-i ‘atîk Hazret-i pâdişâh-ı ‘âlempenâb hükm-i cibân-mutâ’ erzânî kılınmış. Yurdunu ve tekkesin hudûduyla tasarruf edüb ve etrâfından kurbân için gelen koyuna ‘âmil dahl etmeye ve resm taleb kılınmaya deyu hükmüne nazâr olunub mukarrer kılınub deftere sebt olunmuş. Ba’debu Sultân Selim Hân ‘aleyhü’r-rahme ve’-gufrân tekrâr hükm-i şerif sadaka edüb emr eylemişler ki zîker olan tekke ve ana mute’allik olan bağa ve bağçeye ve ve değirmene kimesne dahl ve nizâ iderse men’ ve def’ oluna deyu sûret-i hükm-i defter-i ‘atîkde mukayyed olmağın defter-i cedîd-i hakânîyye dâhî minvâl üzere sebt olundu.” (CDA/BOA TT 385: 365).

TT 521'deki kaydın içeriği de şu şekildedir:

“Zâviye-i merhûm Osman Baba Hasköy nevâbisinde ber müceb-i defter-i ‘atîk Hazret-i pâdişâh-ı ‘âlempenâb hükm-i cibân-mutâ’ erzânî kılınmış. Yurdunu ve tekkesin hudûduyla tasarruf edüb ve etrâfından kurbân için gelen koyuna ‘âmil dahl etmeye ve resm taleb kılınmaya deyu hükmüne nazâr olunub mukarrer kılınub deftere sebt olunmuş. Ba’debu Sultân Selim Hân ‘aleyhü’r-rahme ve’-gufrân tekrâr hükm-i şerif sadaka edüb emr eylemişler ki zîker olan tekke ve ana mute’allik olan bağa ve bağçeye ve değirmene kimesne dahl ve nizâ iderse men’ ve def’ oluna deyu sûret-i hükm-i defter-i hakânîde mukayyed olmağın defter-i cedîde dâhî bu minval üzere sebt olundu deyu defter-i ‘atîkde mukayyed bulunub hâlyâ pâdişâhımız eaze Allahu ensârebu hazretleri dâhî evâmir-i sâbîka ve defâtir-i sâlije mücebiyle ‘amel oluna ve zâviyeye cem’ olunan koyundan olugelene mugâyir resm alınmaya deyu hükm-i şerif virmegın hâlyâ uslûb-ı sâbîk üzere kayd olundu.” (CDA/BOA TT 521: 444).

Verdiğimiz bu üç kaydın devamında yer alan kişi adları, zaviyede hem derviş sayısının farklı olduğunu ve hem de farklı kişilerin kaldığını göstermektedir. XVI. yüzyılda Osman Baba Zaviyesinde yaşayan dervişlerin isimleri oldukça dikkat çekicidir. 1515 yılında tekkenin hemen hemen bütün sakinleri Derviş sıfatını taşımakta ve 19 dervişten 15’inin babasının adı Abdullah olarak geçmektedir. Baba adı Abdullah olarak geçen şahıslar genelde Osmanlı tarihçilerince ihtida etmiş gayrimüslimler olabileceği var sayılmaktadır. Ayrıca Abdullah adı, bir Ehl-i Beyt ismidir (Uyar, 2008: 583-637). İhtida etmiş olabilecek dervişlerden biri, Bektaş ismini taşımaktadır. Eğer baba ismi

Abdullah olan dervişler, ihtida etmiş kişiler ise, bu durumda onların anne ve baba bir kardeşler olamayacağı, aralarında daha çok manevi bir bağ olduğunu ve Babaî itikadında olduklarını düşünebiliriz. 1540'lı yıllara ait olan TT 385'e göre 69 dervişin arasında baba adı Abdullah olan şahısların sayısı 25'tir. Ayrıca bir kişi Bektaş adını alırken 4 kişinin de baba adları Bektaş'tır. Bunlar kardeşlerdir. 1540'lı yıllarda zaviyede yer alan dervişlerin yaklaşık dörtte üçünün ihtida sonucu Müslümanlaşmış olabileceğini söyleyebiliriz. 1572 yılında Abdullah baba adı olan şahısların sayısı dörde inmiştir. Yine dört kişinin baba adı Bektaş olarak geçmektedir. Bunların da kardeş olduğunu söyleyebiliriz. 1572 tarihinde zaviyede aynı aileden başka dervişlerin de olduğu görülmektedir. Bu kişiler ya aynı baba adına sahip ya da Osmanlı katibi tarafından "birader" tabiriyle beraber kaydetmişlerdir. Ayrıca Osman Baba Zaviyesinde yaşayan derviş şahıs isimlerinin büyük bir kısmı Ali, Ahmed, Cafer, Davud, Hamza, Hasan, Hüseyin, İbrahim, İsa, İsmail, Mehmed (Muhammed), Musa, Kasım, Süleyman, Yusuf, Zeynel gibi Ehl-i beyt isimlerini taşıdıkları görülmektedir (Uyar, 2008: 583-637). Bunun dışında Ahad, Aydın, Bali, Barak, Gül, Haydar, Kanber (Kamber), Kalender, Nazar, Derviş, Şahkulu, Şahverdi, Zülfikar gibi Alevi-Bektaşî büyüklerine izafeten verilmiş olan veya Alevi-Bektaşî geleneğine (Korkmaz, 2005: 722) işaret eden isimlerin de zaviyedeki dervişler arasında yer alması dikkat çekmektedir. Ayrıca Gündoğmuş, İnehan, İnesi, Kozlu, Kurd, Tur, Turdu, Turalı gibi Türkçe veya Orta Asya Türk kültürü ile bağlantılı isimlere de rastlanılmaktadır (Ergin, 2008: 185-198). Malkoç ismi ise Çirmen'de Osmanlı Devletinin ilk devirlerinde sancakbeylik yapmış olan Malkoçoğlu ailesini çağrıştırmaktadır (Gökbilgin, 1952: 22). Osman Baba Zaviyesinin 18. yüzyılda da faal olduğuna dair kaynaklarda bilgiler mevcuttur. 1726 yılında "Sultan Osman Baba Zaviyesi" olarak geçen bu zaviyenin tamirati hasıl olmuş ve gereken başvuru yapılmıştır. Bektaşî tarikatına bağlı Osman Baba zaviyesinde 1801 tarihlerinde 34 Bektaşî dervişinin yaşadığı anlaşılmaktadır. 1826 yılında Osman Baba Zaviyesi kapatıldığı zaman dergâhtaki 17 derviş Bursa'ya sürgün edildiği bilinmektedir (Değerli ve Küçükdağ, 2017: 128).

Sonuç

Tanrıdağ diye adlandırılan yer Doğu Rodoplar'dır. Bu bölgenin kuzeyini Hasköy, güneyini Gümülcine-Dimetoka hattı, batısını Karasu ve doğusunu da Meriç nehri sınırlandırır. Bu bölge, Gazi Murad Hüdavendigâr döneminde Osmanlı topraklarına dahil edilmiştir. Tanrıdağ bölgesi Trakya'da Osmanlı tarihinde İslam'ın bölgede yayılmasında büyük rol oynayan tekke ve zaviyelerin ilk örneklerinin görüldüğü bir coğrafyadır. Bu tekke ve zaviyelerin büyük ölçüde daha sonra Alevi-Bektaşî olarak adlandırılacak geleneğe mensup olduğu incelediğimiz tarihi kaynaklardan anlaşılmaktadır. Bu geleneğe mensup zaviyeler arasında Kızıl Deli, Otman Baba, Yağmur Baba, Ahad Baba, Elmalı Baba, Hasan Baba ve Osman Baba'yı sayabiliriz. Günümüzde Kızıl Deli Zaviyesi, Yunanistan'da Dimetoka'ya bağlı Ruşenler köyü yakınında, Yağmur Baba Bulgaristan'da Kırcaali İlinin Koşukavak İlçesinin Dıjdovnik [Yağmur Baba] köyünde, Ahad Baba, Kırcaali ilinin Mestanlı ilçesine bağlı Postnik [Ahad Baba] köyünde, Elmalı Baba, Mestanlı (Momçilgrad) ilçesine bağlı Bivolyane [Mandacılar] köyünde, Hasan Baba Kırcaali İlinin Kırcaali İlçesine bağlı Başтино [Hasan Babalar] köyünde ve Osman Baba zaviyesi ise günümüzde Hasköy İlinin Trakiets (İlyasça) köyünün Teketo [Tekke köy] mahallesinde bulunmaktadır. Osman Baba'nın Trakiets'teki bu zaviyesi günümüzde yanlış olarak Otman Baba'ya atfedilmektedir. Otman Baba'nın zaviyesinin yeri ise, tam olarak tespit edilememektedir. Çalışmamızda sözünü ettiğimiz yedi zaviyenin tarihi incelendiğinde İslam dininin Balkanlarda yerleşmesinde öncü rol oynadıkları, Alevi-Bektaşî geleneğini bölgeye yerleştirerek günümüze kadar aktarılmasını sağlayan ve bu kültü oluşturan temel kurumlar olduğunu görüyoruz. Bu zaviyeler arasında Kızıl Deli ve Otman Baba daha çok bilinirken ve bir külte dönüşürken diğer zaviyelerin özellikle Elmalı Baba zaviyesinin neredeyse dönemin şartları düşünülürken bir kasaba niteliğinde nüfusu barındırdığını ve bölgeyi şenlettiğini kayıtlardan öğrenmekteyiz. Bu zaviyelerin her birini incelediğimizde Kızıl Deli, Otman Baba, Yağmur Baba, Ahad Baba, Elmalı Baba, Hasan Baba zaviyelerinde soya dayalı evlat kavramının ön plana çıktığı görülürken Osman Baba zaviyesinde ise bir düşünce yoluna dayalı dervişliğin ön plana çıkartıldığı ve Bektaş isminin sıklıkla kullanıldığı bir anlayışla karşılaşılıyor.

A. Arşiv Kaynakları

A.1. Atatürk Kitaplığı

MC O.89

A.2. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (eski Başbakanlık Osmanlı Arşivi) – CDA/BOA

MAD 8248

TT 20

TT 370

TT 385

TT 439

TT 470

TT 498

TT 50

A.3. Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi - TKGMA

KK 562

A.4. İSAM Kütüphanesi

1310 tarihli Edirne Salnamesi.

B. Yayımlanmış Kaynaklar ve Araştırma Eserler

ACAROĞLU, M. Türker (2006). *Balkanlarda Alevilik-Bektaşilik*. Ankara.

AYDIN, A. (2015). “Bulgaristan’da Yaşanan Alevilik-Bektaşilik Üzerine Gözlemler”. *Balkanlarda Alevilik-Bektaşilik*. Ed. Mehmet Ersal. Çorlu. 294-347.

BAKIRCI, N. ve H. K. Türkan (2013). “Tekke ve Zaviyelerin Balkanlardaki Rolü ve Önemi”. *Türk Dil, Edebiyat ve Halkbilim Araştırmaları Dergisi*. S. 1. 145-160.

BARKAN, Ö. L. (1942). “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”. *Vakıflar Dergisi*. sy. II. 279-386.

BELDICEANU-STEINHERR, I. (1999). “Osmanlı Tahrir Defterlerinde Seyyid Ali Sultan: Heterodoks İslam’ın Trakya’ya Yerleşmesi”. *Sol Kol, Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*. Ed. Elizabeth Zachariadou. Çev. Özden Ankan, Ela Güntekin ve Tülin Altınova. İstanbul. 50-72.

BİLGİLİ, A. S. ve S. Tozlu (Haz.) (2010). *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kızıldeli (Seyyid Ali Sultan Zaviyesi)-I (1401-1852)*. Ed. Giyasettin Aytaş. Ankara.

DEĞERLİ, A. ve Y. Küçükdağ (2017). “Vesaik-i Bektaşiyân’da Yer Almayan Rumeli’deki Bektaşî Yapıları (1400-1826)”. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*. S. 13. 105-135.

DEĞERLİ, A., E. Temel ve B. Şahin (Haz.) (2015). *Vesâik-i Bektaşiyân*. Konya.

- ERGİN, M. (2008). *Dede Korkut Kitabı-I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERSAL, M. (2016). *Alevilik, Kavramlar ve Ocak Sistemi-Çubuk Havzası Örneği*. Ankara.
- ERSAL, M. (2015) “Balkanlar: Alevi mi Bektaşî mi? Ocak mı Sürek mi?”. *Balkanlarda Alevilik Bektaşîlik*. Ed. Mehmet Ersal. Çorlu. 236-263.
- EVLİYÂ ÇELEBİ b. Dervîş Mehmed Zallı (1999, 2003). *Evlîya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini*. Haz. S. Ali Kahraman, Yücel Dağlı ve Robert Dankoff. 3. ve 8. Kitap. İstanbul.
- GÖKBİLGİN, M.T. (1952). *XV. Ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Lıvası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*. İstanbul.
- GÜZEL, A. (Haz.) (1999). *Abdal Musa Velayetnamesi*. Ankara.
- KALA, Ahmet ve Huriye Emen “Yağmur (Temür) Baba Zaviyesi, Dimetoka’da”. <http://www.islampedi.com/?p=2097>. (Erişim tarihi: 29 Nisan 2016).
- KAYAPINAR, A. ve L. Kayapınar (2010). “Balkanlarda Karıştırılan İki Bektaşî Zaviyesi: XV-XVI. Yüzyılda Osman Baba ve Otman Baba Tekkeleri”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S. 55. 97-128.
- KAYAPINAR, A. (2010). “Osmanlı Klasik Döneminde Trakya’da Yer ve Kişi Adlarında Bektaşî Geleneğinin İzleri”. *Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri. Hacı Bektaş Veli. Güneşte Zerresinden, Deryada Katresinden*. Der. Pınar Ecevitoglu, Ali Murat İrat, Ayhan Yalçınkaya. Ankara: Dipnot Yayınları. 143-163.
- KAYAPINAR, A. (2015). “Bulgaristan’da Osmanlı Hâkimiyetinin Kurulması”. *Yeni Türkiye Dergisi*. S. 66 (Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı-1). Ankara. 619-635.
- KAYAPINAR, L. (2009). “Malkoç Oğlu Bali Bey ve Bayezid Baba Asıtanesi”. *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*, S. 1. 105-116.
- KILIÇ, F, M. Arslan ve T. Bülbül (2007). *Otman Baba Velayetnamesi, Tenkitli Metin*. Ankara.
- KORKMAZ, E. (2005). *Alevilik ve Bektaşîlik Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- KÜÇÜKDAĞ, Y., A. DEĞERLİ ve B. ŞAHİN (2015). *Vesâik-i Bektaşîyan’a Göre Osmanlı Devleti’nde Bektaşî Tekkeleri*. Konya 2015.
- MİKOV, L. (2008). *Bulgaristan’da Alevi-Bektaşî Kültürü*. Çev. Orlin Sabev (Orhan Salih). İstanbul.
- NOYAN, B. (1999). *Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi*. Haz. Bedri Noyan. Ankara.
- ÖZTÜRK, N. (2013). *Asıkpaşazâde Taribi [Osmanlı Taribi (1285-1502)]*. İstanbul.
- ŞAHİN, H. (2007). “Otman Baba”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 34. İstanbul. 6-8.
- ŞAHİN, H. (2009). “Seyyid Ali Sultan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 37. İstanbul. 48-50.
- UYAR, G. (2008). *Ehl-i Beyt, İslam Tarihinde Ali-Fatıma Evladı*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- VENEDİKOVA, K. (2006). “Stroitelen ndpis nad vratata na türbeto v s. Teketo, Haskovsko”. *İzvestiyata na regionalniya istoricheski muzey Haskovo*. C. 3. 96-93.
- VENEDİKOVA, K. (2009). “Bayrakıt s nadpisi ot Momçilgradskoto selo Postnik-Teke”. *Numizmatika, Sgrafistika i Epigrafiika*. 5. 377-410+XLI-XLIV tablo.
- VENEDİKOVA, K. (2015). “Baştino (Hasan Babalar) Köyü ve Yöresiyle İlgili Kaynaklar”. *Balkanlarda Alevilik Bektaşîlik*. Ed. Mehmet Ersal. Çorlu. 62-86.
- VENEDİKOVA, K. (2017). *Epigrafski Pametnitsi ot osmansko vreme*. Sofya.

VIQUESNEL, A. (1868). *Voyage dans la Turquie d'Europe. Description physique et géologique de la Thrace*. C. 2. Paris.

YURTOĞLU, G. (2016). "Otman Baba'nın Tarikatına Dair". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 80 (2016). 137-150.

EKLER

